

พัฒนาการความคิดมาร์กซิสต์
ในศตวรรษที่ ๒๐ :

สำนักแฟรงเฟิร์ต

กาญจนา แก้วเทพ*

“เสรีภาพนั้นนอกจากจะเป็นสิ่งที่ไม่เคยมี
ใครมาหยิบยื่นให้แล้ว ในทางตรงกันข้าม
เสรีภาพยังกลับเป็นสิ่งที่ถูกคุกคามอยู่เสมอ”

เฮโรคอร์ต ฮาคอร์ใน
(1903-1970)

*อาจารย์คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล

ในช่วงระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้
เกิดมีลัทธิมาร์กซ์สำนักใหม่ ๆ ขึ้นในฝรั่งเศสและ
อิตาลี เช่น สำนักอัลธูซเซอร์ (Althusser) หรือ
สำนักเดลลา วอลท์ (Della Volpe) ในอิตาลี
แต่สำหรับในโลกที่ใช้ภาษาเยอรมันนั้น การก่อ
ตัวของการพัฒนาลัทธิมาร์กซ์ได้เริ่มมีก่อนหน้านั้น
แล้ว ถึงแม้ช่วงก่อนที่สงครามโลกครั้งที่สองจะ
ระเบิดขึ้น กลุ่มที่จึ่งคว้ามืออิทธิพลมากที่สุด ได้แก่
กลุ่มนักลัทธิมาร์กซ์แห่งสำนักแฟรงเฟิร์ต (Ther-
bon, p. 83)

คำว่าสำนักแฟรงเฟิร์ต* เริ่มใช้เรียกกันอย่าง
แพร่หลายในช่วงทศวรรษ 1950 โดยหมายถึงกลุ่ม
นักคิดเยอรมันที่สังกัดหรือเกี่ยวข้องกับ สถาบัน
เพื่อการวิจัยสังคม (Institute for Social
Research) ก่อตั้งปี 1923 มีฐานะเทียบเท่าภาควิ
ชาหนึ่งของมหาวิทยาลัยแฟรงเฟิร์ต เงินทุนใน
การดำเนินงาน ได้มาจากการบริจาคของเฟลิกซ์
เวล (Felix Weil) สมาชิกที่มีฐานะดีคนหนึ่ง
ในกลุ่มฯ เวลเคยร่วมอยู่ในกลุ่มศึกษาของจอร์จ ลูคัส
(G. Lukacs) และคาร์ล คอร์ช** (K.Korsch)
และได้แนวคิดมาดำเนินงานของสถาบันวิจัยสังคม
แห่งนี้ (Kolakowski, pp. 341-3)

ถึงแม้ว่าจะถูกเรียกว่าเป็น “สำนักแฟรง
เฟิร์ต” แต่ทว่าบรรดานักคิดที่สังกัดกลุ่มนี้ ต่าง
ก็มีแนวคิดแตกต่างกันไปหลากหลายแนวทาง โดย

*ต่อไปอาจจะใช้อย่างย่อ ๆ ว่า สำนักฯ หรือกลุ่มฯ
**ประวัติและแนวคิดย่อ ๆ ของคอร์ช อาจดูได้จาก
อาทิ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และ กนกศักดิ์
แก้วเทพ, “คาร์ล คอร์ช และวิกฤติการณ์ของลัทธิ
มาร์กซ์” วารสารธรรมศาสตร์ 12 : 2 (มิถุนายน
2526), น. 128-139.

มีการรวมตัวกันหลวมๆ และมีได้มีวิธีการวิเคราะห์ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหมด (ในการนำเสนอแนวคิดของสำนัก ๆ ในคอนกรีตไป จะเลือกเสนอแนวคิดหลัก ๆ ที่อาจถือได้ว่า เป็นตัวแทนความคิด เห็นร่วมกันในประเด็นใหญ่ ๆ ของสมาชิกส่วนมาก) บรรดานักคิดเหล่านี้ล้วนมาจากนานาสาขาวิชา เช่นปรัชญา สังคมวิทยา คณิตศาสตร์ จิตวิทยาสังคม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ไซเบอร์ศึกษา จิตวิเคราะห์ ทฤษฎีวรรณกรรม กฎหมาย เป็นต้น โดยมีพื้นฐานร่วมกัน คือ เห็นด้วย (มากบ้างน้อยบ้าง) กับแนวคิดหลัก ๆ ของลัทธิมาร์กซ์ วิธีการศึกษาค้นคว้ากระทำโดยเลือกประเด็นปัญหาปัจจุบันของสังคมและใช้การวิเคราะห์แบบสหวิทยาเพื่อพิจารณาปัญหาเหล่านั้นดังตัวอย่างที่จะกล่าวต่อไปในกรณีของการวิเคราะห์ปัญหาระบบฟาสซิสต์

ผู้อำนวยการคนแรกของสถาบันคือ กรูนเบิร์ก (Grünberg, 1861-1940) ผู้ถูกจัดว่าเป็นตัวแทนของแนวคิดแบบมาร์กซ์ออสเตรีย (Austro-Marxism) กรูนเบิร์กมีภูมิหลังต่างจากสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่มเนื่องจากได้รับการบ่มเพาะมาแบบนักลัทธิมาร์กซ์รุ่นดั้งเดิม (orthodox) มีความเชี่ยวชาญเรื่องประวัติศาสตร์ การเคลื่อนไหวของขบวนการกรรมกร ทั้งนั้นในช่วงที่เขาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ ทางสถาบันจึงได้มีการตีพิมพ์ จดหมายเหตุดังของประวัติศาสตร์ การเคลื่อนไหวกรรมกรอยู่อย่างสม่ำเสมอ อาจถือได้ว่ากรูนเบิร์กเป็นสะพานเชื่อม ก่อวางความ

คิดระหว่างนักลัทธิมาร์กซ์รุ่นเดิมกับปัญญาชนเยอรมันรุ่นใหม่

นอกจากนั้นในช่วงทศวรรษ 1920 นี้ทางสถาบันได้ถือถือแลกเปลี่ยนข่าวคราวและเอกสารกับสถาบันมาร์กซ์ - เองเกิลส์แห่งมอสโคว์โดยมี ไรซานอฟ (D. Ryazanov) เป็นตัวประสานงาน นอกจากนั้นทางสถาบันยังมีเวทีเป็นหัวเชื่อมต่อการนำงานของลัทธิและลัทธิมาร์กซ์ในจดหมายเหตุดัง อยู่เสมอ (P. Anderson, pp.21-22) งานค้นคว้าของสถาบันในช่วงแรกนี้ยังงัดสืบทอดประเพณีของลัทธิมาร์กซ์ในขณะนั้น ก็คือศึกษาปัญหาของการสะสมทุน มูลค่าส่วนเกิน การเคลื่อนไหวแรงงาน เป็นต้น

ผู้อำนวยการคนต่อมาได้แก่ แมกซ์ ฮอร์ไคมเมอร์ (Max Horkheimer, 1895-1973) ผู้จบการศึกษามาทางจิตวิทยาสังคมและปรัชญา ในระยะนี้แนวทางของสถาบันมาได้เปลี่ยนจากประเพณีของลัทธิมาร์กซ์มากขึ้นเรื่อยๆ จดหมายเหตุดัง ถูกยุบไปและมีวารสารฉบับใหม่ชื่อ วารสารเพื่อการวิจัยสังคมออกมาแทน จุดมุ่งหมายของวารสารคือการถือการตีพิมพ์แนวคิดใหม่ๆ ทางทฤษฎี (หลังจากอพยพลี้ภัยนาซีไปอยู่อเมริกา วารสารนี้ได้ทำต่อเนื่องมาอีก 2 ปีคือ 1939-41 โดยใช้ชื่อว่า "การศึกษามาร์กซ์และสังคมศาสตร์" หลังจากนั้นก็เลิกไป) ผู้อำนวยการคนต่อมาได้แก่ เรโอคอร์ อากอร์โน (Theodor Adorno 1903-1970) นักปรัชญาผู้เชี่ยวชาญด้านสุนทรียศาสตร์และดนตรีศึกษาซึ่งได้เปลี่ยนแนวทางของสำนักแฟรงก์เฟิร์ตไปจากเดิมอย่างมาก

นักทฤษฎีของกลุ่ม ๆ

เราอาจจำแนกสมาชิกของสำนักได้เป็น ๓ รุ่น รุ่นแรก คือชุกก้องทั้ง ไคแก่ เฟลิทซ์ เวล, ฟรายนีร์ช พอลลอค (Friedrich Pollock, 1894-1970), แมกซ์ ฮอร์โคิมเมอร์, เฮนริก กรอสแมน (Henryk Grossman, 1881-1950), คาร์ล วิทโฟเกล (Karl Wittfogel, 1896-), เลโอ โลเวนธาล (Leo Lowenthal, 1900-) รุ่นที่สองเป็นรุ่นสมทบ (ช่วงศตวรรษ 1930) ไคแก่ เซอร์เบิร์ต มากูเวอ, อีวิก ฟรอมม์, ฮากอร์โน, เบ็นตัน และรุ่นสุดท้าย ไคแก่ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาส (Jurgen Habermas), ไคลส ออฟ (Claus Offe) นอกเหนือไปจากสมาชิกที่จัดว่าเป็น "คนวงใน" แล้ว ยังมีบรรดา "คนวงนอก" ที่ส่งผลงานไปร่วมสมทบกับกลุ่มอยู่เป็นครั้งคราว เช่น วอลเตอร์ เบเนจามิน (Walter Benjamin, 1892-1940) หรือ เบอโทลด์ เบรช (B. Brecht) นอกจากนี้ก็มีคาร์ล กอร์ช อดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เยอรมัน และฟรานซ์ บอร์เคนโน (Franz Borkenau) ผู้สนใจวิเคราะห์การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดกับปรัชญาเชิงเหตุผล (Rationalist philosophy)

ผู้เขียนจะขอแนะนำย่อ ๆ เกี่ยวกับผลงานของสมาชิกกลุ่มก้องทั้ง (และรุ่นสมทบบางคน) ส่วนรุ่นสมทบและรุ่นสุดท้ายนั้นเนื่องจากอาจถือได้ว่าเป็นตัวแทนหลักของทางสำนัก ๆ จึงจะกล่าวถึงโดยละเอียดในตอนต่อไป

-**ฟรายนีร์ช พอลลอค** เป็นนักเศรษฐศาสตร์ ทำการวิเคราะห์การวางแผนเศรษฐกิจในรัสเซีย ช่วง 1917-1927

-**เฮนริก กรอสแมน** นักเศรษฐศาสตร์โปแลนด์ ศึกษาเรื่อง "กฎของการสะสมทุนและ

การล้มละลายของระบบทุนนิยม" ตามหลักการวิเคราะห์ของมาร์กซ์ และพยายามที่จะสำรวจพลวัต (dynamics) ของระบบการผลิตของสังคม โดยเฉพาะด้านความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ระหว่างมูลค่าต่าง ๆ ที่มีต่อการสะสมทุน

-**คาร์ล วิทโฟเกล** เคยเป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์เยอรมัน ผลงานที่รู้จักดี คือการศึกษาประวัติศาสตร์จีน (เช่น **Oriental Despotism, 1957**) เขาทำงานอยู่กับสถาบันเพียง 2-3 ปีเท่านั้น ความสำคัญที่เขามีต่อประวัติศาสตร์มาร์กซ์คือ การสำรวจปัญหาที่มาร์กซ์ริเริ่มเอาไว้เพียงเล็กน้อย คือ รูปแบบวิธีการผลิตแบบเอเชีย

-**เลโอ โลเวนธาล** เข้าร่วมกลุ่มในระยะหลัง เขาศึกษางานด้านประวัติศาสตร์และทฤษฎีเกี่ยวกับวรรณกรรมในเชิงสังคมวิทยา ปรัชญา และวัฒนธรรมประชาชน โดยพยายามค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนล่าง กับโครงสร้างส่วนบน (ดูรายละเอียดได้จาก Kolakowski, pp. 341-344; M. Jay, pp. 26-44)

ลักษณะเฉพาะของกลุ่ม : เป็นอิสระและไม่ยุ่งกับองค์กรใด ๆ

ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งมา ทางสถาบัน ๆ ได้ดำรงสถานภาพที่เป็นอิสระมาโดยตลอด โดยมีได้ขึ้นก่อพรรคการเมือง หรือแม้แต่ขบวนการเคลื่อนไหวในสังคมใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นพรรคคอมมิวนิสต์หรือพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยก็ตาม (Kolakowski, p. 341) ถึงแม้ว่าจะมีสมาชิกบางคน เช่น วิทโฟเกล ที่สังกัดพรรคคอมมิวนิสต์มาร่วมเป็น

สมาชิกอยู่ในกลุ่ม แต่ฮอว์โคมเมอร์ก็ได้ประกาศอย่างชัดเจนว่า "สถาบัน ฯ จะทำหน้าที่เป็นสถาบันกลางที่เบ็ดเสร็จกับทุกคน เพื่อให้ความคิดของทุกฝ่ายได้มาพบกัน" (M. Jay, p. 31)

สถานภาพดังกล่าวของสถาบันเกิดขึ้นเนื่องจากยึดจากค้ำครองสภาพความเป็นจริงของสังคมเยอรมันในขณะนั้น ช่วงก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ขบวนการคนงานในเยอรมันมีความเข้มแข็งมาก แต่หลังจากช่วงสงครามผ่านพ้นไปก็อ่อนตัวลงอย่างรวดเร็ว จนไม่สามารถจะเอาชนะฝ่ายต่อต้านการปฏิวัติได้ ภายในพรรคคอมมิวนิสต์เยอรมัน หลังจากปีก้าวหน้าของพรรค เช่น โรซ่า ลุกเซมเบิร์ก และพรรคพวกถูกตบสังหาร แนวทางของพรรคก็ดำเนินไปในทางปฏิรูป ยึดถือคัมภีร์มากขึ้นทุกที ความหวังใหม่จากรัฐสังคมนิยมแห่งแรกในรัสเซีย กลายเป็นฝันร้ายเมื่อลัทธิสตาลินเข้ามาแทนที่ พร้อม ๆ กับที่อิทธิพลของอุดมการณ์ระบอบที่แผ่ขยายมากขึ้นในหมู่คนงาน ก็จะเห็นได้จากการให้การสนับสนุนลัทธิอาซีในเยอรมัน สถานการณ์ดังกล่าวทำให้แก๊งค์ของสำนัก ฯ จำเป็นต้องถอยห่างออกมาจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเหล่านี้ เพื่อจะมองปัญหาให้ชัดเจน และสามารถตั้งคำถามทั้งทางทฤษฎีและทางการปฏิบัติได้ (Vincent, pp. 53-60)

ลัทธิมาร์กซ์กับพัฒนาการของสำนักแฟรงเฟิร์ต

เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์ของแนวทางในสำนัก ฯ จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงองค์สภาพอยู่ตลอดเวลาตามเหตุการณ์ทางสังคมในแต่ละช่วง

สมัย โดยเฉพาะเหตุการณ์สำคัญ ๆ ๑ เหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่อสำนัก ฯ คือ การเกิดขึ้นและได้ชัยชนะของนาซี การขยายตัวของลัทธิสตาลิน และการพ่ายแพ้ของขบวนการกรรมกรในยุโรปตะวันตก

กัวได้กล่าวมาแล้วว่า แนวทางของสถาบันเพื่อการวิจัยสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงจากประเด็นของลัทธิมาร์กซ์ในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๓๐ เมื่อฮอว์โคมเมอร์เข้ามาเป็นผู้อำนวยการ ในขณะนั้นสถาบันเพื่อวิจัยสังคมแห่งนี้เป็นสถาบันของลัทธิมาร์กซ์แห่งเดียวที่สามารถตั้งอยู่ได้ในขณะที่เขาที่กำลังก้าวเข้าสู่จุดสุดยอดของอำนาจรัฐ ฮอว์โคมเมอร์เสนอ ภารกิจเฉพาะหน้า ๒ ประการ ของสถาบัน ฯ คือ ประการแรกวิพากษ์ระบบสังคมกระฎุมพีอย่างถึงที่สุดด้วยการผสมผสานศาสตร์จากหลาย ๆ สาขา เช่น ปรัชญาที่ช่วยให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงโลก เศรษฐศาสตร์ช่วยให้เข้าใจการแบ่งงานกันทำในสังคม จิตวิทยาและจิตวิเคราะห์ก็ช่วยให้เข้าใจระบบจิตสำนึกและจิตไร้สำนึกที่ควบคุมความสัมพันธ์ทางสังคมบุคคลอยู่ ศาสตร์อันหลังสุดนี้ นับเป็นก้าวใหม่ของการนำศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับจิตใญมาร่วมวิเคราะห์กับลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งฮอว์โคมเมอร์ได้ให้เหตุผลสนับสนุนไว้ว่า "ในสังคมทุนนิยมปัจจุบันสามารถที่จะก่อสร้างโครงสร้างทางจิตสำนึกของบุคคลได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบ, การวิพากษ์เชิงจิตวิทยาจึงขาดเสียมิได้เช่นเดียวกับการวิพากษ์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง เราจำเป็นต้องค้นคว้าด้วยหลักการทางจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์ว่าเหตุใดความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล จึงทำให้บุคคลเกิด

ภาพหลอนกับสังคมที่เป็นอยู่” (Vincent, pp. 59-64).

ภารกิจประการที่สอง คือ พยายามที่จะก้าวหน้าให้พ้นจากขีดจำกัดของลัทธิมาร์กซ์ในขณะนั้น เพื่อแก้ไขแนวใหม่ของลัทธิมาร์กซ์ที่เน้นแค่ด้านเศรษฐกิจ ทางสำนัก ฯ ได้ขยายคำจำกัดความของลัทธิมาร์กซ์ว่า แท้จริงแล้ว ลัทธิมาร์กซ์เป็นทฤษฎีที่มีหน้าที่ทางประวัติศาสตร์ในการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของกรรมมาชีพจากที่เคยเป็นเพียงวัตถุชิ้นหนึ่งในสังคมให้กลายเป็น “สิ่งที่ดำรงอยู่ทางสังคม (social being)” มิใช่เป็นเพียง “วัตถุที่มีการกินคืออยู่ที่เท่านั้น” (M. Löwy, p. 47) ในท้ายสุดเมื่ออิทธิพลของลัทธิสตาลินครอบคลุมไปทั่ว ทำให้ลัทธิมาร์กซ์ถูกตีความว่า คือลัทธิสตาลิน ฮอร์ไคม์เมอร์ก็โต้เสนอว่า ลัทธิมาร์กซ์เช่นนั้น ไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับการปฏิวัติอีกต่อไป และลัทธิมาร์กซ์เช่นนั้นก็ไม่จำเป็นต้องเป็นปฏิบัติกับสังคมกรรมมาชีพเสมอไปอีกด้วย (Vincent, p. 61)

ขั้นตอนของการปฏิบัติงานที่จะให้บรรลุภารกิจทั้งสองประการมี 2 ระยะด้วยกัน ขั้นแรก คือ การปฏิเสธ (negative) หลังจากนั้นจึงจะถึงขั้นสองคือขั้นสร้างสรรค์ (positive) ซึ่งจะกระทำไ้หลังจากที่ไ้ทำลายสิ่งเดิมลงไปแล้ว ในการนี้ฮอร์ไคม์เมอร์ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการจากการใช้แนวทางวัตถุนิยมประวัติศาสตร์มาเป็นการใช้ “ปรัชญาสังคม” ที่เน้นงานค้นคว้าวิจัยสมัยใหม่ (P. Anderson, p. 32) สมาชิกในกลุ่มที่ต่างมีพื้นฐานทางการศึกษามากและค่าน ได้เข้ามาช่วยวิเคราะห์ปัญหาปรปรวมปัจจุบันที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้นอย่างจริงจังเช่นคติทางเชื้อชาติ ความต้องการผู้มี

อำนาจอันเป็นแหล่งที่มาของระบบอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ (authoritarian) ทักษะคติของผู้ใช้แรงงาน เป็นต้น (M. Jay, pp. 42-34 ; Kolakowski, p. 342) วัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ แนวคิดของกรรมมาชีพในศตวรรษที่ 20, ลัทธิมาร์กซ์ของสากลที่สองและสาม การถกเถียงระหว่างพวกลัทธิมาร์กซ์ดั้งเดิม (orthodox) กับพวกลัทธิมาร์กซ์นอกกรอบหรือเช่น ลูคัส หรือคอร์วี เป็นต้น (Vincent, p. 60)

สำหรับพัฒนาการของทัศนคติต่อการเมืองของกลุ่ม ฯ ก็มีการถกเถียงเช่นเดียวกัน ก่อนหน้าสงครามโลก แนวทางของกลุ่ม ฯ เสนอว่า “การเมืองก็คือการประสานระหว่างทฤษฎีและปรัชญาของลัทธิมาร์กซ์เข้ากับชนชั้นกรรมมาชีพ อันเป็นตัวแทนของการปฏิบัติ” แต่ทว่าแนวคิดนี้ได้เปลี่ยนทิศทางไปเมื่อโซเวียตลงนามในสนธิสัญญานาซี-โซเวียต ในปี 1939 สนธิสัญญานี้ส่งผลสะเทือนต่อบัญญาชนก้าวหน้าในเยอรมันอย่างยิ่ง โดยเฉพาะความเชื่อมั่นต่อพันธมิตรสังคมนิยมที่มีอำนาจจากเหตุการณ์นี้ทำให้ ฮอร์ไคม์เมอร์และอาคอร์โนได้ถอยห่างออกมาจากการเมือง และจากจุดเริ่มต้นของ “ทฤษฎีวิพากษ์” (critical theory) ที่ฮอร์ไคม์เมอร์เคยวางแผนไว้ว่า จะเป็นปฏิบัติการทางการเมืองรูปแบบหนึ่งของผู้ที่ถูกกดขี่ ก็เริ่มกลายเป็นทฤษฎีที่มีลักษณะทางวิชาการล้วน ๆ มากขึ้นทุกที ทั้งสองคนมีทัศนะที่มองโลก (ขณะนั้น) ในแง่ร้าย ว่าไม่ว่าจะเป็นเสี้ยวมุมใดของโลกล้วนแต่ปกคลุมไปด้วยอำนาจเบ็ดเสร็จจากหนทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นฮิตเลอร์ในเยอรมัน รัสเวลต์ในอเมริกา หรือสตาลินในรัสเซีย คงมี “โลกส่วน

ลิว” เท่านั้นที่ยังพอหลงเหลือเสรีภาพอยู่ (The-
rborn, p. 107)

เมื่อนาซีได้ชัยชนะในเยอรมัน ในปี 1933
สถาบัน ๆ ก็ถูกสั่งปิดด้วยข้ออ้างว่า “เป็นภัยต่อ
ความมั่นคงของรัฐ” สมาชิกบางคนแยกไปอยู่
เจนีวา อัมสเตอร์ดัมหรือปารีสและยังคงผลิตงาน
วารสารออกมาอย่างคั่งเนื่อง จนกระทั่งเมื่ออิทธิ-
พลนาซีแพร่คลุมไปทั่วยุโรป (ช่วงปี 1938) สมาชิก
ส่วนใหญ่ก็ต้องอพยพไปอยู่ในสหรัฐ ฯ โดยบาง
ส่วนก็เสียชีวิตในระหว่างสงครามหรือในค่ายกักกัน
กลุ่มที่อพยพมาอยู่ในสหรัฐ ฯ ได้ก่อตั้งสถาบันวิจัย-
สังคมนานาชาติ ขึ้นที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย
อันเป็นการสานต่อโครงการของสำนักแฟรงเฟิร์ต
หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสงบลง ฮอว์ไคม์-
เมอร์และอาคอร์โนอพยพกลับเยอรมันในปี 1949-
50 ในขณะที่คนอื่น ๆ เช่น ฟรอมม์, มากเซอร์,
ไลเวนธาต, วิทไฟเกลต์ ยังคงพำนักอยู่ต่อไปใน
อเมริกา (Kolakowski, pp. 344-5)

ในช่วงที่กลุ่ม ฯ โยกย้ายมาอยู่ในสหรัฐ ฯ
นั้นก็กิจกรรมการศึกษาอันกว้างขวางดำเนินไปอย่าง
คั่งเนื่องการค้นหาทัศนคติ ความเชื่อและ myths
ที่มีส่วนช่วยดำรงรักษาระบบเดิมอยู่ยังเป็นประเด็น
หลักของการค้นคว้า ดังเช่นงานของอาคอร์โนและ
เพื่อนที่ชื่อว่า “การศึกษาเรื่องบุคลิกภาพแบบ
อำนาจเบ็ดเสร็จ” (authoritarian person-
ality-1950) ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้แบบทดสอบ
ทางจิตวิทยาและใช้ตัวแปรทางสังคม เช่น
ชนชั้น การเลี้ยงดู ศาสนา เพื่อเสาะหารากฐาน
ของบุคลิกภาพแบบต่าง ๆ ที่ยอมจำนนต่ออำนาจ
เบ็ดเสร็จในสังคม (Kolakowski, p. 351) ส่วน

มากเซอร์เสนอทฤษฎีเรื่องชนชั้นกรรมมาชีพได้ถูก
ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ ระบบทุนนิยมขั้นสูงสุด
แล้ว เขาทำการวิพากษ์ทั้งระบบทุนนิยมในโลก
ตะวันตกในหนังสือชื่อ **One-dimensional Man**
พร้อมกับวิพากษ์ระบบสังคมนิยมในสหภาพโซเวียต
(ในหนังสือชื่อ **Soviet Marxism**) (P. Ander-
son, p. 34) อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่อยู่ในสหรัฐ ฯ
เป็นช่วงที่กลุ่ม ฯ ถูกตัดขาดออกจากขบวนการ
กรรมกรอย่างแท้จริง ความสัมพันธ์ระหว่างงาน
ค้นคว้าทางทฤษฎีและการปฏิบัติการทางการเมือง
จึงเสื่อมสลายไป ยกเว้นสมาชิกบางคนในกลุ่ม
(เช่นมากเซอร์) ที่ยังคงผนวกรงานค้นคว้าของตน
เข้ากับกลุ่มพลังกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม (เช่น ขบวนการ
นักศึกษา)

เราอาจจะกล่าวถึงจุดยืนแบบนักสังคมนิยม
ของสำนักแฟรงเฟิร์ตได้คร่าว ๆ ว่า แม้จะเห็น
ด้วยกับมาร์กซ์ในการวิเคราะห์ให้เห็นถึง “ผีร้าย”
ของระบบทุนนิยม แต่จากประสบการณ์ที่เป็น
จริงก็ทำให้กลุ่ม ฯ คลางแคลงใจอย่างยิ่งกับ
ยาที่มาร์กซ์เสนอไว้ให้นำมาขจัดผีร้ายนั้น อย่างไร
ก็ตามไม่ว่าจะมีความคลางแคลงใจสักเพียงใด จุด
ยืนทางการเมืองของสำนัก ฯ ก็ไม่เคยมีความ
พยายามที่จะหวนกลับไปคืนดีกับระบบทุนนิยมเลย
แม้ว่าจะได้มีความพยายามในหลาย ๆ แนวทางที่
จะหาทางออกทางใหม่ในทิศทางที่แตกต่างกันไป
และแตกต่างจากเดิมก็ตาม ตัวอย่างของ ความ
พยายามใหม่ ๆ นี้ได้แก่ การเคลื่อนย้ายจุดหนัก
ของการวิเคราะห์ปัญหาจากความเป็นวิทยาศาสตร์
ไปสู่มิติของปรัชญา การถอยห่างจากวงการเมือง
ไปสู่แนวรบด้านวัฒนธรรมและสุนทรียศาสตร์ การ

มองวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เคยได้รับการ
 เกิดขึ้นว่าเป็นสัญญาณของความก้าวหน้าว่าเป็น
 ฝักร้ายตัวใหม่ของมนุษยชาติ เป็นต้น (Therborn,
 p. 134)

แหล่งอิทธิพลทางความคิด

เนื่องจากสำนักแฟรงเฟิร์ตประกอบไปด้วย
 นักคิดจากหลากหลายสาขาวิชา ซึ่งต่างคนต่างก็
 ได้รับอิทธิพลทางความคิดทางนักคิดในวันก่อน
 มาจากต่างสำนัก ๆ อย่างไม่รู้ก็ตาม เราอาจ
 กล่าวได้คร่าว ๆ ว่าทางกลุ่ม ๆ ได้พยายามที่จะ
 ถอยกลับขึ้นไปรื้อฟื้นประเพณีของนักคิดเยอรมัน
 ในค่านึกก้าวหน้า ซึ่งถูกสกัดกั้นออกไปจากแนว
 ทางปัญญาของสังคมนิยมที่เยอรมัน โนชเต
 นั้น

จากนิทเช่ (F. Nietzsche, 1844-1900)
 นักปรัชญาคนสำคัญของเยอรมัน ทางกลุ่ม ๆ ได้
 รับเอาแนวความคิดเรื่อง "การเป็นศักรูประบบ
 โดยไม่ต้องหวาดหวั่นกับความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น
 แค่อิงหาความรู้ด้วยการจัดการกับความขัดแย้ง
 นั้น" จากทัศนะของแบกซอง (H. Bergson,
 1859-1941) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่วิพากษ์
 ความคิดในเรื่งนามธรรมว่า "มักจะทำให้เกิดการ
 แข่งขันความเป็นจริง" และเป็นตัวถ่วงการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ" มากุเซอได้เสนอว่า "หากเรา
 ต้องการจะค้นหาความผิดพลาดของชนชั้นกรมา
 ชีฟ เราก็ต้องสืบค้นไปถึงรากฐานทางประวัต
 ิศาสตร์ของชนชั้นนี้ แต่การสืบค้นนั้นมีใช้เพียงแต่
 จะมุ่งหาแต่หลักการที่เป็นนามธรรม (เช่นระบบ
 ข้าราชการ) เท่านั้น แต่ให้มองชนชั้นกรมาชีฟ

ในฐานะที่เป็นคนจริง ๆ ที่มีชีวิตและเลือกเห็นมอง
 ชีวิตประจำวันของพวกเขา นั่นคือไม่ใช่การเริ่ม
 ค้นค้นคว้าด้วยการมองชนชั้นกรมาชีฟตามที่
 ทฤษฎีบอกเอาไว้ แต่ให้มองพวกเขาอย่างที่เขา
 เป็นอยู่" (Vincent, p. 49)

เอนส์ บลอส (Erast Bloch) เคยกล่าว
 ย้ำไว้เสมอถึงความสำคัญและความจำเป็นที่ขบวนการ
 ก่อตั้งจะก่อมียูโทเปีย (utopia) ที่คิดว่าโลกใน
 ปัจจุบันอยู่เสมอ ถึงแม้จะตระหนักดีว่า ในโลก
 แห่งความเป็นจริงนั้นจะไม่มีวันเป็นยูโทเปียก็
 ตาม (Kolakowski, p. 368) สำนักแฟรงเฟิร์ต
 ได้แสดงทัศนะเช่นเดียวกับบลอสเมื่อกล่าวเน้นของ
 จินตนาการ (imagination) ว่า หากวิชาจิตวิทยา
 เสียแล้วความรู้ที่มีคุณค่าทางปรัชญาจะถูกกักขัง
 อยู่แต่ในอดีตและปัจจุบันเท่านั้น ปรัชญาประวัต
 ิศาสตร์ที่แท้จริงของมนุษยชาติจะต้องมีการนำ
 เสนอถึง "อนาคต" เสมอ (M. Jay, p. 65)

ส่วนอิทธิพลจากเฮเกลนั้นมีปรากฏอยู่มาก
 ที่สุดในสำนักนี้ จนเราอาจจะเรียกได้ว่าสำนัก
 แฟรงเฟิร์ตคือ นักดัทริมาวิสต์สายเฮเกล
 (Hegelian Marxist) แนวคิดของเฮเกลที่ได้รับการ
 รื้อฟื้นขึ้นมาเพื่อตอบโต้กับการศึกษาของ
 วิทยาศาสตร์แบบหยาบ ๆ คือ แนวคิดเรื่อง "ตัว
 สื่อกลาง" (mediating) ซึ่งมีหลักการพื้นฐานว่า
 การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างคู่ที่ตรงกัน
 ข้าม เช่น (Subject/object, Perception/
 concept) ไม่สามารถจะอธิบายได้ว่าปัจจัยแรกส่ง
 ผลกระทบถึงปัจจัยหลังได้โดยตรง (เช่น ฐาน
 เศรษฐกิจไม่ได้ส่งผลกำหนดโครงสร้างส่วนบนโดย
 ตรง) หากแต่จะต้องการกระทำผ่านตัวสื่อกลาง ใน
 กระบวนการทางสังคมมีตัวสื่อกลางที่จำเป็นทาง

สังคม (necessary social mediating) จำนวนมากมายที่เราในฐานะนักวิเคราะห์จะต้องทำการค้นหาเพื่ออธิบายการพัฒนาเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้น ๆ (Kolakowski p. 346, 356, 368)

ส่วนต้นกำเนิดใหญ่และเป็นจุดร่วมของสมาชิกในกลุ่ม ๆ เกือบทุกคนก็คือ อิทธิพลทางความคิดจากมาร์กซ์นั่นเองแต่การยอมรับอิทธิพลทางความคิดจากมาร์กซ์นั้นเป็นไปอย่างวิพากษ์ และมีเงื่อนไข มีทั้งส่วนที่เห็นพ้องและเห็นแย้ง มีคำถามที่ถ่วงถ่วงไว้อย่างเดิมและคำถามที่เสนอให้เปลี่ยนแปลง ทักษะข้อถกเถียงมาร์กซ์ก็คือ "สังขรรวมของลัทธิมาร์กซ์ ไม่ใช่ข้อค้นพบนิรันดร์ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่เป็นกระบวนการค้นหาความจริงเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม (โจมตีพวกที่ยอมรับลัทธิมาร์กซ์อย่างไม่มีเงื่อนไข) ดังนั้นเราจึงต้องไม่ถือว่าลัทธิมาร์กซ์เป็นคัมภีร์ที่จะต้องเชื่อศรัทธา แต่ให้ถือเสมือนว่า ลัทธิมาร์กซ์เป็นจุดเริ่มต้น และเป็นเครื่องมือที่ช่วยถ่วงถ่วงวิเคราะห์และวิพากษ์สังคมที่เป็นอยู่ นอกจากนี้เราสามารถที่จะผสมผสานแนวคิดอื่น ๆ ที่มีความถูกต้องเช่นกัน ในการวิเคราะห์ความจริงได้" (Kolakowski p. 3-11 ; M. Jay, p. 65)

ในส่วนที่กลุ่ม ๆ เห็นด้วยกับมาร์กซ์ก็คือ (1) การคัดค้านลักษณะของสังคมทุนนิยมที่ลดคุณค่าของทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมลงไปเป็นมูลค่าแลกเปลี่ยน (2) การคัดค้านการนำเอาหลักการนามธรรมทั่วไปมาครอบงำมนุษย์ ดังเช่นที่มาร์กซ์เคยคัดค้านเฮเกิลมาแล้ว (Kolakowski, p. 367) และในส่วนที่แก้ไขเพิ่มเติมลัทธิมาร์กซ์เพื่อให้สอดคล้องกับพัฒนาการของสังคมปัจจุบันที่กลุ่มเสนอคือ (1) ในยุคปัจจุบันรัฐได้เข้ามาแทรกแซง

เศรษฐกิจ (ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบนาซีในเยอรมัน การแทรกแซงของรัฐตามทฤษฎีของเคนส์ในอเมริกา การวางแผนเศรษฐกิจของรัฐในโซเวียตหรือรัฐแบบสวัสดิการ) ทำให้รัฐและชีวิตเศรษฐกิจไม่สามารถแบ่งแยกออกเป็นฐานและโครงสร้างส่วนบนได้ชัดเจนเช่นในศตวรรษที่ 19 (2) การยกระดับการครองชีพสูงขึ้น ทำให้ประเด็นของความยากไร้ไม่สามารถเป็นประเด็นที่จะใช้เป็นที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมได้ (3) ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวทำให้ชนชั้นกรรมาชีพหมดความหมายในแง่เดิม ทฤษฎีความก้าวหน้าของสังคมความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งแนวคิดที่ว่าชนชั้นกรรมาชีพเป็นผู้แบกรับภาระกิจการสร้างสังคมใหม่นั้น ไม่สามารถจะใช้อธิบายได้อีกต่อไปแล้ว เพราะสภาพการแตกแยกออกจากปัจจัยการผลิต ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสภาพชีวิต สวัสดิการ และระดับการศึกษาของชนชั้นนั้นแล้ว (4) ลัทธิมาร์กซ์เองก็ได้ออกใช้เป็นการชั่วคราวเพื่อคำนวณระบบการปกครองบางอย่าง เช่นในรัสเซีย (Therborn, pp. 135-7)

ถัดจากมาร์กซ์แล้ว นักลัทธิมาร์กซ์คนต่อมาที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อกลุ่มมากที่สุดคือ ลูคัส ในที่นี้จะกล่าวถึงแนวคิดหลัก 2 ประการของลูคัสที่เป็นจุดเริ่มต้นของสำนักแฟรงเฟิร์ต คือ (1) ทักษะเรื่องส่วนรวมทั้งหมด (totality) (2) ทักษะเรื่อง reification ที่เป็นศูนย์กลางของทฤษฎีวิเคราะห์ระบบทุนนิยม

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับส่วนรวมทั้งหมดนั้น ลูคัสได้วิพากษ์พวกลัทธิมาร์กซ์แนวปฏิฐานนิยม (Positivist marxist) ที่มีอิทธิพลอยู่ในพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยเยอรมันขณะนั้นว่า มักมีความ

เคยชินในการแย่งงานของมาร์กซ์ออกจากกันเสมอ เช่น แยกลักษณะความเป็นวิทยาศาสตร์กับคุณค่าทางจริยธรรมหรือแยกการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมกับเป้าหมายสังคมนิยมออกจากกันเป็นกัน ลุคส์ได้เสนอว่าเราจะต้องไม่แยกการวิเคราะห์ “สิ่งที่กำลังเป็นอยู่ (being) กับสิ่งที่ควรจะเป็น (should being)” ออกจากกัน ลุคส์เองก็เห็นด้วยกับทัศนะของลุคส์และประเมินว่า “การสร้างสรรค์งานทฤษฎีในลักษณะดังกล่าวของพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยจึงถือว่าเป็น *วิธีการแบบใหม่* อีกวิธีหนึ่ง ในการ *ผลิตทฤษฎี* แทนความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่” (Vincent, pp. 30-36)

จากแนวคิดเรื่อง “ส่วนรวมทั้งหมด” นี้เองที่ทางกลุ่ม ได้ใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาลัทธิฟาสซิสต์ว่า ความไม่สามารถในการต่อต้านนาซีนั้น ไม่สามารถจะอธิบายได้ด้วยปัจจัยเพียงตัวใดตัวหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมหรือการเมืองก็ตาม หากจะต้องพิจารณากระบวนการทำงานร่วมกันของปัจจัยหลาย ๆ ตัว รวมทั้งปฏิกริยาของมวลชน การปฏิบัติกระตือรือร้นของกลุ่มผู้ปกครอง ความไม่สามารถขององค์กรฝ่ายซ้าย เป็นต้น (Vincent, p. 30) นอกจากนี้เขายังได้นำเอาทัศนะดังกล่าวมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มของตนกับสังคมส่วนรวมว่า “ความคิดเห็น ที่คนเรามีต่อสังคมก็เป็น ข้อเท็จจริงทางสังคม (social fact) อย่างหนึ่ง ฉะนั้นทฤษฎีเองก็จำเป็นต้องเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่มันกำลังอธิบายอยู่ นักทฤษฎีเองก็ไม่อาจจะแยกตัวเอง ออกจากทฤษฎีที่ตนกำลังอธิบายอยู่” (Kolakowski, p. 353)

อิทธิพลอีกประการหนึ่งจากลุคส์ คือการนำเอาแนวคิดเรื่อง “reification” มาวิเคราะห์ว่า

เป็นหัวใจของปัญหาในโลกสมัยใหม่ อันแตกต่างไปจากยุคสมัยของมาร์กซ์ ที่มีปัญหาความยากจนเป็นหัวใจสำคัญ แต่ถึงแม้จะมีจุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์ปัญหาจากที่เดียวกัน แต่สำนักแฟรงเฟิร์ตก็มาถึงข้อสรุปที่แตกต่าง ออกไปอย่างสิ้นเชิง จากลุคส์คือ ทัศนะต่อชนชั้นกรรมาชีพ ลุคส์มีความเชื่อมั่นว่า “ชนชั้นกรรมาชีพเป็นชนชั้นที่มีปฏิบัติทางการสังคมและทางทฤษฎีที่สอดคล้องกัน ทั้งนี้ทัศนะของชนชั้นกรรมาชีพจึงสามารถเป็นตัวตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎีได้” ฮอร์ไคเมอร์เมอร์ปฏิเสธทัศนะดังกล่าวและเสนอว่า “ถึงแม้ว่าทฤษฎีวิพากษ์จะมีความตั้งใจในการตอบสนองการปลุกปล้ำของชนชั้นกรรมาชีพ แต่ก็ขอรักษาความเป็นอิสระในการตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎี โดยไม่ต้องการขึ้นต่อ ทัศนะแบบกรรมาชีพ” เพราะถือว่า “สิ่งที่คนงานนึกและรู้สึกเห็นที่ถูกกำหนดโดยชั่วระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ๆ” ทั้งนี้ถึงแม้ทฤษฎีวิพากษ์จะเชื่อว่าชนชั้นกรรมาชีพถูกกดขี่และมีความแปลกแยกอย่างถึงที่สุดแต่ก็ไม่ได้เชื่อว่าชนชั้นนี้จะมิจิตสำนึกทางชนชั้นอยู่ในตัวเองเช่นความเชื่อของลุคส์ ในอีกด้านหนึ่งเนื่องจากทฤษฎีวิพากษ์มีภารกิจที่จะต้องวิพากษ์จิตสำนึกทางสังคมที่มีอยู่ทุกรูปแบบ ตัวทฤษฎี (แนวคิด) เองจึงต้องรักษาความเป็นอิสระเอาไว้ด้วยการไม่อ้างอิงกลับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคม (Kolakowski, p. 353)

เนื่องจากทฤษฎีวิพากษ์มีภารกิจที่จะต้องวิพากษ์ทุกชนทุกกลุ่มในสังคมทั้งพวกเดียวกันและฝ่ายตรงข้าม ภารกิจดังกล่าวนี้ย่อมจะก่อให้เกิดความตึงเครียดโดยเฉพาะในหมู่พวกเดียวกันที่มีความเห็นขัดแย้งกัน ฮอร์ไคเมอร์จึงได้เสนอทาง

ลกหรือแก้ไขความตึงเครียดนั้น โดย (1) การ
จัดให้มีการเสวนา (dialogue) ระหว่างบิกที่ก้าว
หน้าของแต่ละชนชั้นกับปัจเจกชนหรือกลุ่มนัก
ทฤษฎีวิพากษ์ (2) หลังจากที่ผ่านมาการเสวนากับ
นักทฤษฎีแล้ว บิกที่ก้าวหน้านั้นก็จัดเสวนากับ
ส่วนอื่น ๆ ของชนชั้นของตนต่อไป อันที่จริงแล้ว
แนวคิดนี้ก็ประยุกต์มาจากข้อเสนอของลูคัสว่า
“พรรคของเรามีหน้าที่ลดความตึงเครียดทางค่าน
จิตสำนึกทางชนชั้นระหว่างกลุ่มของคนกับมวลชน
ชั้นกรวมชาติ” (M. Lowy, p. 53) และแทน
ข้อเสนอให้กลุ่มนักทฤษฎีผูกพันตัวเองเข้ากับชนชั้น
กรวมชาติของลูคัส ฮอว์ไคเมอร์นำเสนอว่า
“ทฤษฎีควรจะผูกพันกับบิกที่ก้าวหน้าของชนชั้นที่
มี เบ้าหมาย (เช่นสังคมนิยม) และ คุณค่า บาง
อย่าง (เช่นแก่นแท้แห่งความเป็นมนุษย์) ร่วมกัน”
(M. Lowy, p. 56) โดยเฉพาะภายใต้สภาพ
การณ์ที่ฝ่ายประชาชนตกเป็นฝ่ายแพ้ในทุกค่าน
การมีกลุ่มการเมืองกลุ่มเล็ก ๆ ที่คอยช่วยทวนกระ
แสสังคมส่วนใหญ่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้
การพ่ายแพ้ในขณะนั้นกลายเป็นการล้มทรุดอย่าง
ลุกไม่ขึ้นในอนาคต (M. Lowy, pp. 53-4)

เมื่อมองจากสายตาของนักสังคมนิยมแบบ
orthodox แล้ว กลุ่มสำนักแฟรงเฟิร์ต ก็ไม่ได้
เป็นอะไรมากไปกว่าพวกลัทธิแก้ (revisionist)
กลุ่มหนึ่ง แค่ว่าสำนัก ๆ เองมองตนเองว่าพวกตน
เป็นขบวนการของปัญญาชนปฏิวัติ เพราะได้
ปฏิเสธแนวทางแก้ปัญหามาแบบปฏิรูปและยังคงมี
ความต้องการเปลี่ยนแปลงสังคม ในขณะที่ยอมรับ
ว่าพวกตนไม่มีโยทเบียที่สวยงามจะเสนอให้และใน

สภาพการณ์ปัจจุบันก็ยังไม่สามารถสร้างพรรคขึ้น
มาได้อีกด้วย (Kolakowski, p. 342)

ทฤษฎีวิพากษ์กับทฤษฎีดั้งเดิม

(Critical theory vs. Traditional theory)

ทฤษฎีวิพากษ์นับเป็นที่จุดเด่นที่สุดของสำนัก
แฟรงเฟิร์ต ฮอว์ไคเมอร์เป็นผู้ริเริ่มใช้คำ ๆ นี้
เพื่อเป็นการย้อนกลับ ไปทำงาน ของมาร์กซ์ที่เริ่ม
ขึ้นด้วยการวิพากษ์เศรษฐกิจการเมืองที่มีอยู่ใน
ขณะนั้น (Therbon, p. 85) ลักษณะเด่น ๓ ประ
การของทฤษฎีวิพากษ์คือ (1) เป็นอิสระจากทุก
ทฤษฎีที่มีอยู่ในขณะนั้น ซึ่งรวมทั้งทฤษฎีมาร์ก
ซิสต์ (2) มีความเห็นว่าสังคมที่มีอยู่กำลังเจ็บป่วย
อย่างหนัก การเยียวยาด้วยการปฏิรูปเล็กๆ น้อยๆ
ไม่สามารถจะบำบัดได้และจำเป็นต้องมีการผ่าตัด
อย่างถอนรากถอนโคน (3) การวิเคราะห์สังคมก็
เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีอยู่ เป็นรูปแบบหนึ่ง
ของจิตสำนึกทางสังคมที่นักวิ.เคราะห์แสดงออกมา
กิจกรรมทางปัญญาถือปฏิบัติทางสังคม
อย่างหนึ่ง (Kolakowski, pp. 345, 354) เพราะ
ทฤษฎีก็คือรูปแบบหนึ่งของการปฏิบัติในตัวของ
มันเองก็เป็นแนวคิดเชิงทฤษฎี (P. Anderson,
p. 73)

จากลักษณะดังที่กล่าวมาทำให้ทฤษฎีวิพากษ์
มีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับทฤษฎีแบบดั้งเดิมที่
เคยมีมาและที่กำลังมีอยู่ในขณะนั้น คงเราอาจจะ
ประมวลความแตกต่างหลัก ๆ ระหว่างทฤษฎีทั้ง
สองประเภทได้ดังต่อไปนี้

(1) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษากับ
สิ่งที่ถูกศึกษา วิธีการของทฤษฎีแบบดั้งเดิมใน
การค้นหาคำความจริงก็คือ สังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ขึ้นหลาย ๆ ครั้ง หลังจากนั้นก็พยายามหาทุกตัว
ไปของปรากฏการณ์เหล่านั้นโดยถือว่า ผู้สังเกตมี
ฐานะเป็นคนนอก วิธีดังกล่าวใช้กันอย่างแพร่
หลายในวงการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและถูก
นำมาประยุกต์ใช้ในแวดวงของวิชาการทางสังคม
ศาสตร์ โดยได้รับการยกย่องว่า “วิธีการเช่นนั้น
มีความถูกต้องเป็นวิทยาศาสตร์” (คงจะเห็นได้
จากประวัติศาสตร์ของการยกกระชับของวิชาการ
ทางสังคมศาสตร์ขึ้นมาเข้าทำเนียบ “วิชาการที่
เข้าข่ายเป็นวิทยาศาสตร์” ก็ด้วยการนำเอาวิธีการ
ดังกล่าวมาใช้นั่นเองเช่น ประวัติของวิชาสังคม
วิทยา เป็นต้น ๆ)

ทฤษฎีวิพากษ์ปฏิเสธการนำเอาวิธีการของ
วิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้ในการศึกษาปรากฏ
การณ์ทางสังคมอย่างเด็ดขาด เพราะในทางสังคม
ศาสตร์นั้นแม้แต่ตัวผู้สังเกตเองก็เป็นส่วนหนึ่ง
ของสังคมโดยไม่เคยมีฐานะเป็นคนนอก และ
ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของ สิ่งที่ถูกสังเกตอยู่เสมอ
การวิจัยของผู้สังเกตแยกไม่ออกจากรากเหง้าทาง
สังคมของเขา กล่าวโดยสรุปก็คือทั้งผู้ศึกษาและ
สิ่งที่ศึกษาต่างเป็นทั้งผลผลิตทางประวัติศาสตร์
และผลผลิตทางสังคมด้วยกันทั้งคู่ เช่นที่มาร์กซ์
เคยเสนอไว้ว่า “บรรดาปรัชญา ศาสนา กฎหมาย
รวมความถึงการวิเคราะห์สังคมด้วย ต่างก็สะท้อน
ให้เห็นถึงผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมทั้ง
สิ้น” (Kolakowski, pp. 346-353) และจากหลัก
การนี้เอง ทฤษฎีวิพากษ์จึงมองตัวเองว่า เป็น
รูปแบบหนึ่งของพฤติกรรมทางสังคม และสำนึก
ถึงหน้าที่ของตนในฐานะทฤษฎีสังคม รวมทั้ง
ตระหนักถึงที่มาอันเกิดที่เป็นมาของตน หน้าที่ของ
มัน คือ การปฏิเสธกฎเกณฑ์ที่ดำรงอยู่ในสังคมเก่า

เช่น หลักการแบ่งงานกันทำ การแบ่งแยกปัจเจก
บุคคลกับสังคมออกจากกันภายใต้ข้ออ้างว่าเป็นไป
โดยธรรมชาติ และ หลักเลี้ยงไม่ได้ ฯลฯ ใน
การนี้ทฤษฎีวิพากษ์ได้ใช้ท่าที 2 ด้าน คือ ด้าน
หนึ่งถือว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม แต่ในเวลา
เดียวกันก็มองว่าตนเองเป็นส่วนที่ปฏิเสธสังคมนั้น
(Kolakowski, p. 353)

(2) ทฤษฎีวิพากษ์คือด้านที่ปฏิเสธของ
ทฤษฎีวิพากษ์ฐานนิยม (positivist) หลักสำคัญ
2 ประการของทฤษฎีเชิงปฏิฐานนิยมคือ สิ่งที่จะ
ทำการศึกษานั้น “ถูกกำหนดมาให้แล้ว” (given)
และสิ่งที่ศึกษานั้นมีอยู่เป็นหน่วยย่อย ๆ ที่ไม่
สัมพันธ์กัน (Therborn, pp. 87-88) แนวคิด
ดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาตินั้น
เอง สืบเนื่องมาจากปรัชญาของกรีกที่ถือว่า
วิทยาศาสตร์มีลักษณะเป็นอิสระ ปรัชญาดังกล่าว
ทำให้คนทั่วไปมองไม่เห็นรากเหง้าทางสังคม
(social genesis) และหน้าที่ทางสังคม (social
function) ของบรรดาวิชาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
มาในสังคม ในเวลาเดียวกันก็สร้างทัศนคติว่า
“ความรู้คือการพรรณนาโลกอย่างที่มีมันเป็นอยู่” แต่
ไม่สอนให้คนรู้จัก วิพากษ์ โลกภายใต้ข้ออ้างว่า
นักวิทยาศาสตร์ไม่มีหน้าที่ตัดสินทางคุณค่าว่าอะไร
ดีหรือไม่ดี โลกของวิทยาศาสตร์จึงเป็นโลกของ
ข้อเท็จจริงสำเร็จรูปที่ผู้ศึกษาเป็นเพียงผู้สังเกต
ว่ามีอะไรเกิดขึ้นอย่างตั้งรับ (Passive) และ ไม่
เป็นฝ่ายกระทำ (Kolakowski, p. 352)

ส่วนทฤษฎีวิพากษ์นั้น ไม่ได้สนใจศึกษาแค่
สิ่งที่ถูกกำหนดมาให้แล้วเท่านั้น หากแต่ยังสนใจ
ล่วงหน้าออกไปถึงความสามารถที่เปลี่ยนแปลงโลก

ของมนุษย์ด้วย เราไม่ได้สนใจที่จะศึกษาแง่กฎแรงดึงดูดของโลกที่มีเนื้อหาว่าของทุกอย่างต้องตกลงสู่พื้นดินเท่านั้น แต่เราขังสนใจที่จะศึกษาการสร้างเครื่องบิน เคมีฝีมือมนุษย์ที่ทำงานต้านกฎแรงดึงดูดนั้นอีกด้วย ดังนั้นในกระบวนการค้นคว้าวิจัย หลังจากรวบรวมข้อเท็จจริงและใช้หลักตรรกะ (logic) มาอธิบายแล้ว ขั้นตอนจากนั้นจะต้องมีการใช้หลักเหตุผล (reason) มาพิจารณาประกอบ (Kolakowski, p. 346) แค่ว่าหลักเหตุผลนี้มีอยู่ 2 แบบคือเหตุผล เพื่อการยอมรับระบบหรือยอมรับสิ่งที่เป็นอย่างอยู่ (traditional reason) กับเหตุผลเพื่อการวิพากษ์ระบบหรือเพื่อการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอยู่ (Critical reason) เหตุผลประการหลังนี้เป็นลักษณะเด่นอันเป็นประเพณีของนักศึกษาค้นคว้าสติปัญญาแล้วทุกรุ่น หากแต่ได้มาถูกสังคมกระฎุมพีปัจจุบันก็ทิ้งออกไปจากวิสัยทัศน์สมัยใหม่ (M. Lowy, p. 56) และเหตุผลแบบหลังนี้ที่จะต้องนำมาใช้สะท้อน (reflection) ผลสรุปจากตรรกะของการศึกษา

นอกจากนั้นทฤษฎีวิพากษ์ยังได้คัดค้าน วิธียธิบายแบบแยกแยะทุกอย่างออกจากกันอย่างปราศจากความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันซึ่งไม่เพียงแต่มีอิทธิพลแพร่หลายอยู่ในหมู่นักศึกษาระฎุมพีเท่านั้น หากแต่ยังได้ระบาคเข้ามาในกลุ่มนักศึกษามาร์กซ์อีกด้วย เช่น พวก reductionist, dogmatic, vulgar marxist เป็นต้น ข้อเด่นของกลุ่ม ๆ ก็คือ ทัศนคติของการอธิบายความเป็นอัตวิสัย (subjectivity) ของบุคคลนั้น ไม่สามารถอธิบายได้เสมอไป/ ทัศนคติทางสังคมหรือ (ในทางตรงกันข้าม) ทัศนคติทางจิตวิทยาเพียงอย่างเดียว หรือกรณี

ของความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาและปรากฏการณ์ ก็ทำได้แยกขาดเป็นอิสระจากกันไม่ ฐานและโครงสร้างส่วนบนนั้นเรอบอกไม่ได้ว่าจะไร่มาก่อน ฯลฯ ตัวอย่างทั้งหมดนี้ก็กล่าวมาที่เราจะต้องอธิบายในแง่ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Kolakowski, p. 346)

(3) ปฏิเสธความเป็นกลางของทฤษฎี แต่ทฤษฎีต้องมีอิสระในระดับหนึ่ง ในขณะที่บรรดาทฤษฎีดั้งเดิมมักจะรักษาความบริสุทธิ์ทางวิชาการของตนด้วยข้ออ้างที่ว่า "ทฤษฎีต้องมีความเป็นกลาง" นั้น ทฤษฎีวิพากษ์ได้ประกาศอย่างชัดเจนว่า "ทฤษฎีวิพากษ์ไม่ได้มีความเป็นกลาง ไม่ได้เป็นศาสตร์บริสุทธิ์แม้แต่เป้าหมายไว้ใช้การต่อสู้ของชนชั้นหนึ่งและเป็นปฏิปักษ์กับอีกชนชั้นหนึ่ง" จุดแบ่งระหว่างทฤษฎีที่มีอยู่เดิมก็คือ จะช่วยทำการดำรงรักษา ถ้าจุนและผลิตทดแทนสังคมที่เป็นอยู่หรือไม่ (ด้วยการทำตัวให้เป็นกลางและบริสุทธิ์) หรือมุ่งที่จะทำลายระเบียบกฎเกณฑ์ไม่ว่าจะเป็นระบบแบ่งงานกันทำหรือความยุติธรรมในสังคมที่มีอยู่

ดังนั้น กล่าวโดยสรุปจุดมุ่งหมายของทฤษฎีวิพากษ์ ก็คือ การนำความขัดแย้งพื้นฐานในสังคมทุนนิยมให้หันมาสู่ระดับจิตสำนึกของประชาชน ในการนี้ทฤษฎีจะต้องนำตัวเอง และนำทฤษฎีให้หลุดพ้นออกจากกลไกการผลิตทดแทนทางสังคม และจะต้องก้าวไปให้ไกลกว่าที่สังคมเดิมกำลังทำงานอยู่ นักทฤษฎีจำเป็นต้องมีสำนึกว่า ตนเองก็เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมที่มีภาวะกิจในการเร่งการเปลี่ยนแปลงสังคมร่วมกับคนอื่น ๆ และการสร้างสรรค์ทฤษฎีใหม่ ๆ ก็เป็นปฏิ-

บัตการส่วนหนึ่งไม่ว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ (Therborn, p. 86)

และนับตั้งแต่ปี 1930 เป็นต้นมา ทฤษฎีวิพากษ์ก็เสนอว่า จำเป็นต้องคัดค้านระเบียบและกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ทั้งหมด แม้แต่ทฤษฎีที่ยืนอยู่ข้างผู้ยากไร้ เพราะทฤษฎีการปฏิบัติไม่ใช่สูตรสำเร็จที่อยู่ตัวและตายตัว แต่จะคงคลี่คลาย เปลี่ยนแปลงไปตามความเป็นจริงในสังคม ทฤษฎีเคยทำหน้าที่สะท้อน (reflection) ความเป็นจริง ก็ต้องเผชิญหน้ากับความเป็นจริงในศักราชทฤษฎีเอง (Vincent, pp. 50-52) ปฏิบัติการทางทฤษฎีในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อดังกล่าวมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะสร้างทฤษฎีใหม่ที่ก้าวล้ำไปข้างหน้า โดยต้องตระหนักว่า เจตน์เจานักและความตั้งใจดีนั้นจำเป็นต้องกำกับด้วยความเข้าใจและความเป็นจริงที่เป็นรูปธรรม (Kolakowski, p. 366)

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญา กับ ทฤษฎีวิพากษ์

ปรัชญาของทฤษฎีวิพากษ์คือการเดินทางย้อนกลับไปหาต้นที่ก้าวหน้าของนักคิดในอดีต หลักปรัชญาใหญ่ ๆ ที่ได้รับการรื้อฟื้น คือ (1) หลักปฏิเสธแห่งปฏิเสธ (negation of negation) (2) หลักความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่าง "สิ่งที่กำลังเป็นอยู่" กับ "สิ่งที่ควรจะเป็นไป"

(1) หลักปฏิเสธแห่งปฏิเสธ ต้นกำเนิดของทฤษฎีวิพากษ์เปรียบเสมือนการเดินทางย้อนกลับไปสู่บรรพกาลที่มี 1840 เมื่อมาร์กซ์ทำการวิจารณ์กลุ่มเฮเกลทั้งซ้ายและขวาที่ได้กักขังเรื่อง

จิตสำนึกออกไปจากการเปลี่ยนแปลงสังคม (M. Jay, p. 61) และมาร์กซ์ได้แสดงให้เห็นชัดเจนจากการวิเคราะห์ทั้งอดีตที่ผ่านมา และสภาพปัจจุบันที่กำลังเป็นอยู่ว่า "เป้าหมายชีวิตที่มีความสุขของมนุษย์เรานั้น ได้รับการปฏิบัติเสรีจากสังคมที่กำลังเป็นอยู่เสมอมา มันไม่ใช่ความปรารถนาและความต้องการของมนุษย์ผู้บริโภคหรือที่กำหนดระบบเศรษฐกิจของสังคมทุนนิยม หากแต่มันเป็นไปในทางตรงกันข้าม" ต่อหน้าสภาพสังคมดังกล่าวนี้ มนุษย์เราจึงจำเป็นต้องเดินสวนทางกับมันด้วยการเป็นฝ่ายปฏิเสธมันบ้าง แต่ก่อนที่เราจะปฏิเสธมันได้นั้น เราจำเป็นต้องรู้จักสังคมที่เป็นอยู่อย่างแท้จริง เราจึงจะตัดสินใจมันได้ นั่นคือเราก็ค้นใจปฏิเสธมันเมื่อเรารู้จักมันดีพอ นั่นคือข้อเสนอของการประสานปรัชญากับการวิเคราะห์สังคมเข้าด้วยกัน (Therborn, pp. 96-97)

หลักการที่สำคัญในการวิเคราะห์ระบบก็คือ เราต้องค้นหากฎที่ปฏิเสธตัวเองของระบบนั้น (Self-negation) จากข้อเท็จจริงที่ว่า "ระบบทุกระบบต้องมีความขัดแย้ง" เมื่อเราทำการวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์จนได้ค้นพบแล้วว่า ระบบนั้นเกิดขึ้นมาและดำรงอยู่ได้อย่างไร ชั้นตอนต่อไปที่สำคัญที่สุดก็คือ ต้องค้นหาว่า อะไรคือแก่นที่ปฏิเสธของมัน นั่นก็คือการค้นหาว่า ทำอย่างไรระบบนั้นจึงจะล่มสลายลงไปได้ (ดังเช่นที่มาร์กซ์เคยค้นพบว่าชนชั้นกรรมาชีพเป็นแก่นที่ปฏิเสธของระบบทุนนิยมในศตวรรษที่ 19) (Vincent, p. 32) หลักการดังกล่าวนี้ได้รับการกล่าวขวัญซ่อนเร้นอยู่ตลอดมาในประวัติศาสตร์ของปรัชญา เกณฑ์วินิจฉัยหลักของปรัชญาในสังคมยุคก่อนกรรมวิธี

ก็คือ มนุษย์เราไม่สามารถจะปฏิเสธหรือเปลี่ยนแปลงอะไรได้ทั้งนั้น (ทฤษฎีการยอมรับระบอบการรวมและพรหมลิขิต) ส่วนเกณฑ์วิจิตรในอุดมคติที่ ก็คือมนุษย์เราอาจจะเปลี่ยนแปลงหรือปฏิเสธอะไรได้บ้าง แต่ก็ต้องรอเงื่อนไขและโอกาส (ที่อาจจะไม่เคยมาถึงเลย) ทฤษฎีวิพากษ์ทำการคัดค้านเกณฑ์วิจิตรทั้งสองดังกล่าวและได้อธิบายว่า มนุษย์เรามีศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ได้อยู่เสมอ และเงื่อนไขสำหรับการเปลี่ยนแปลงนั้นก็มีรอเรอยู่แล้ว (Therborn, p. 87) ในหนังสือชื่อ **Reason and Revolution** มากูเชอได้ประกาศว่า เมื่อโลกที่เราต้องการไม่ได้มีอยู่ในปัจจุบัน แต่จะมีได้ในอนาคต เราก็ต้องทำการ **ปฏิเสธ** โลกปัจจุบันปัจจุบันนี้เสีย ยิ่งสังคมรวมศูนย์อำนาจไว้อย่างเบ็ดเสร็จ เราก็ต้องปฏิเสธอย่างถึงที่สุด และต้องสร้างโลกอุดมคติ (utopia) ไว้ให้สูงสุดเช่นกัน (Therborn, pp. 96, 111) ฉะนั้นภารกิจของทฤษฎีวิพากษ์ ก็คือการเปิดเผยแสดงเกณฑ์วิจิตรที่ถูกซ่อนเร้นเอาไว้

(2) หลักความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่าง “สิ่งที่กำลังเป็นอยู่” กับ “สิ่งที่ควรจะเป็นไป” การเดินทางย้อนกลับไปหาหลักการสำคัญดังกล่าวของเฮเกิลนี้เริ่มต้นจากลุดวิก เขาได้ทำการสืบค้นว่าการเกิดขึ้นของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ทำให้เกิด “หลักการใช้เหตุใช้ผล” (rationality) ที่ส่งผลกระทบมาต้งการศึกษาทางสังคมด้วยในเกือบจะทุกแขนง ครั้งเราได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และเป็นประเพณีของนักคิดเยอรมันรุ่นคลาสสิกที่ ได้ต่อสู้เพื่อให้มีการแบ่งเส้นกันระหว่างศาสตร์ทั้งสอง ทั้งในแง่สิ่งที่จะศึกษากับวิธีการ

จะศึกษา และอันที่จริง การก่อตัวของลัทธิมาร์กซ์ก็เป็นการตีบทอกระตือรือร้นของปรีชาญาณเยอรมันรุ่นก่อน แต่เนื่องจากเหตุผลบางประการของการเมือง ทำให้ลัทธิมาร์กซ์เข้าไปใกล้กับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมากขึ้นไปจนกลายเป็นลักษณะปฏิฐานนิยมและวิวัฒนาการนิยม สิ่งที่แสดงออกอย่างชัดเจนของกรณีนี้ก็คือการหันหลังให้กับปรีชาญาณที่ปฏิบัติของเฮเกิลดังกล่าวอย่างเช่นหลักการที่กล่าวมาข้างบนนั้น (Therborn, pp. 93-4)

สำนักแฟรงเฟิร์ตได้สานต่อทัศนะดังกล่าวของลุดวิกด้วยการเสนอว่า “สังคมมีกฎเกณฑ์ที่เป็นวิทยาศาสตร์ในการควบคุมกระบวนการทำงานของสังคมก็จริงอยู่ แต่มนุษย์ก็มีความสามารถที่จะค้นหา ทำความเข้าใจ ควบคุม และแม้กระทั่งเปลี่ยนแปลงกฎนี้ได้” นั่นคือมีความเชื่อมั่นว่า มนุษย์เรามีศักยภาพมากกว่าที่แสดงออกในปัจจุบัน อันหมายรวมไปถึงศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมปัจจุบัน (Therborn, p. 94; Kolakowski, p. 355) นอกจากนี้ได้ทำการวิพากษ์การวิเคราะห์ที่ไม่ว่าจะกระทำจากฝ่ายใดก็ตามว่า วิธีการที่เน้นแต่การดำรงอยู่ (being) เช่นการพรรณนาถึงแค่ปัญหาและความทุกข์ยาก แต่ไม่เน้นถึง *การคลี่คลายเปลี่ยนแปลง* (becoming) หรือการแยกกล่าวแต่เฉพาะสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ แต่โยงกับสิ่งที่ควรจะเป็นไป (โดยทำให้เห็นว่าเป็นเรื่องเพ้อฝัน) ช่วยทำให้เกิดความคิดแพร่หลายว่า สังคมที่ดำรงอยู่นั้นจะยังยืนถลออกไป (Therborn, p. 95)

มากูเชอได้เสริมต่อทัศนะดังกล่าวว่า ลัทธิมาร์กซ์ไม่ได้หยุดความพอใจอยู่เพียงแค่การวิเคราะห์ระบบทุนนิยม แต่ต้องการค้นหา **ปฏิกริยา** ที่คนมีต่อสภาพการณนั้น ทั้งในแง่รูปธรรม และ

ในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ (Vincent, pp. 47-48) แน่แน่นอนว่าประวัติศาสตร์นั้นมีทั้งความต่อเนื่อง และความขาดตอน จะเห็นจึงเป็นหน้าที่ของนักวิเคราะห์ที่จะต้องค้นหาว่าปฏิกริยาครั้งใหม่ นั้น มีอะไรขาดตอน และมีอะไรต่อเนื่องกับประวัติศาสตร์ ยิ่งไปกว่านั้นเขาได้ทบทวนแนวคิดของไฮเตกเกอร์—มีคาแห่งเอกซิสของเฮลลีสมี—ที่ว่า “คนเราไม่ได้มีความสามารถเพียงแค่ว่า ‘มีชีวิตอยู่’ อย่างที่ ‘เขินอยู่’ ในทุกวันนี้เท่านั้น แต่คนเรามีความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงกลีกลายจากชีวิตที่เป็นอยู่ไปสู่ชีวิตอีกแบบหนึ่งได้ ศักยภาพของมนุษย์ไม่ใช่ทางตัน และชีวิตของมนุษย์ไม่เคยถูกปิดล้อม” ในสังคมปัจจุบัน ความสัมพันธ์แบบ reification ทำให้มนุษย์ไม่ตระหนักถึงหลักการอันนี้ ทฤษฎีวิพากษ์จึงต้องชี้ให้มนุษย์ปัจจุบันทวนกลับไปสำรวจหลักการนี้โดยดูจากแบบชีวิตของบรรพบุรุษของมนุษยชาติในอดีตเพื่อตระหนักถึงหลักการในช่วงชีวิตของเขาเอง (Vincent, pp. 47-48)

วิภาษวิธีในเชิงลบ (negative dialectic)

แนวคิดใหม่นี้ปรากฏอยู่ในงานเขียนของฮาเคอร์โนที่ชื่อวิภาษวิธีในเชิงลบ (Negative dialectic) โดยเริ่มจากการจำแนกความแตกต่างระหว่างวิธีการทางตรรกวิทยา 2 แบบ คือ identity principle and dialectic principle สารสำคัญของหลักการแรกนั้นจะแยกแยะสิ่งที่ศึกษาออกเป็น ส่วน ๆ และ จะนำคนแต่ละคนที่มีชีวิตชีวาจริง ๆ ไปเทียบกับแนวคิดรวบยอดนามธรรมทั่วไป (เช่น พระเจ้า ชนชั้นกรรมาชีพ) ส่วนหลักการของ

วิภาษวิธีนั้นเป็นไปในทางตรงกันข้าม ด้วยการศึกษาค้นหาสิ่งหนึ่งท่ามกลางความเป็นจริงของเขา ไม่ใช่ตาม “ป้ายฉลาก” ของเขา และจะอธิบายสิ่งควรที่จะเกิดขึ้นตามแนวคิดรวบยอดของมันเองมิใช่ตามทฤษฎีเสมอไป (โดยถือว่าหลักการนามธรรมหรือทฤษฎีเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ และจะต้องถูกเปลี่ยนแปลงจากความเป็นจริงในสังคม เพราะทฤษฎีก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม) ฮาเคอร์โนได้ลี้ภัยกับการประทับตราสิ่งต่าง ๆ ด้วยแนวคิดนามธรรม เช่น ถ้าเป็นชนชั้นกรรมาชีพก็ต้องก้าวหน้า ถ้าเป็นนายทุนน้อยก็ต้องโลเล (Kolakowski, p. 365)

นอกจากความแตกต่างโดยทั่วไประหว่างวิธีการทั้งสองนั้นแล้ว ลักษณะเด่นของวิภาษวิธีคือการค้นหา “อีกด้านหนึ่ง” ของสิ่งต่าง ๆ เช่น การค้นหาหลักขณะปฏิบัติกรในทฤษฎี การหาหลักขณะทฤษฎีในภาคปฏิบัติ การหาอคติวิสัยในสภาพภาวะวิสัย การหาหลักขณะทั่วไปในเหตุการณ์เฉพาะการหาหลักขณะเฉพาะในเหตุการณ์ทั่วไป.....รวมทั้งการค้นหา “ตัวสื่อกลาง” ที่อยู่ระหว่างขั้วทั้งสอง ฉะนั้นคำจำกัดความที่ชัดเจนที่สุดของวิภาษวิธี คือ การค้นหาข้อจำกัด และลักษณะค่าที่เดียวของความเคลื่อนไหวอันหนึ่ง รวมทั้งค่าที่ตรงกันข้าม จากคำจำกัดความนี้แสดงให้เห็นว่า วิภาษวิธีเป็นวิธีการเพื่อการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ส่วนวิภาษวิธีในเชิงลบนี้ ไม่เพียงแต่จะค้นหาความขัดแย้งเท่านั้น แต่ยังต้องปฏิเสธมันอีกด้วย การปฏิเสธนี้มีหลายระดับ เช่น แนวทางของ Husserl (E. Husserl, 1859-1938) ที่ทำการปฏิเสธเพียงแค่ระดับจิตใจ ซึ่งเป็นกรปฏิเสธไม่ถึงที่สุดเพราะขาดความเข้าใจกันกำเนิดทางสังคมของปัญหา นั่นคือการปฏิเสธของทฤษฎีวิพากษ์

เองก็มีขอบเขตจำกัดในระดับหนึ่ง เพราะทฤษฎี และปรัชญาเป็นเพียงผลผลิตของแรงงานสมอง เพียงอย่างเดียว ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะยกเลิกการ แบ่งงานกันทำในสังคมได้ด้วยตัวมันเองแต่ตาม ลำพัง เพราะยังมีเงื่อนไขและความเป็นจริงทาง สังคมที่ดำรงรักษาการแบ่งงานกันทำนี้ กล่าวโดย สรุปลก็คือสังคมไม่เปลี่ยนแปลงไปเพราะการวิพากษ์ วิจารณ์ของนักทฤษฎีเท่านั้น (M. Jay, p. 98) ดังนั้น การปฏิเสธรื้อถอนกระทำทั้งภาคทฤษฎีและ ภาคปฏิบัติ

ฮาคอร์โนเรียกชื่อวิธีการของเขาว่า “วิภาษ วิธินิเสธ” โดยได้รับอิทธิพลเรื่อง “การต่อต้าน ระบบ” (anti-system) มาจากนิทเช่ เพราะถือ ว่า การยอมรับ status quo ที่มีอยู่ในระบบเท่ากับ การยอมรับการกดขี่ที่มนุษย์กระทำต่อมนุษย์ด้วย กันเอง ฮาคอร์โนได้ยกตัวอย่างวิธีวิภาษวิธินิเสธ ในการวิเคราะห์สังคมปัจจุบัน เช่น การวิพากษ์ ปราบกฏการรั่วไหลค่าแลกเปลี่ยนครอบครัวชีวิต มนุษย์ ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างแม้แค่คุณค่าของคน กลายเป็นสิ่งที่มีราคาแพงวาท และซื้อขายได้ในท้อง ตลาด ในการนี้ วิทยาศาสตร์มีส่วนช่วยการบ่อน ทำลายดังกล่าว ด้วยการสร้าง “ความควิโดซี” ที่ ต่อต้านความเป็นมนุษย์ด้วยการใช้หลักเหตุผลในเชิงปริมาณ ผลคุณค่าทุกอย่างให้ซึ่ง ทวง วัค ได้และคลั่งคลั่งขณะเชิงคุณภาพออกไปจากความรู้ และถึงที่กล่าวมาแล้วว่า ปรัชญาปฏิฐานนิยม พยายามที่จะลดคุณค่าของความรู้ให้อธิบายแต่เพียง สิ่งที่คำนวณมาให้แล้วเท่านั้น โดยไม่พยายามบอก ให้เปลี่ยนแปลง ด้วยการคัดค้านลักษณะทางประ วัติศาสตร์ของเนื้อหาความรู้ออกไป ด้วยสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้ผู้ศึกษาของมองเห็นว่า ความรู้ที่กำลังศึกษา

อยู่ในปัจจุบันนี้ได้ผ่านขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงมา หลายต่อหลายครั้งแล้วอย่างไรบ้าง

นอกจากนี้ ฮาคอร์โน ยังคัดค้านนัก ลัทธิมาร์กซ์พวกเศรษฐกิจกำหนด (economic determinism) ที่พยายามสร้างกฎว่า “อะไรมาก่อนอะไร” (primacy) “และอะไรกำหนดอะไร” อย่างเด็ดขาดสมบูรณ์ เขาวิพากษ์ว่า ความคิดที่ ค้นพบว่า “อะไรมาก่อนอะไร” อย่างแน่นอนนั้น เป็นตัวนำไปสู่ระบบอำนาจเบ็ดเสร็จ และการตาม ระบบ (Conformist) เพราะเป็นความพยายาม กำหนดระเบียบ (order) และความไม่ยอมเปลี่ยนแปลง วิภาษวิธินิเสธว่าปัจจัยทุกปัจจัย “ขึ้นต่อ” และ “กำหนดซึ่งกันและกัน” ในแต่ละสถานการณ์ ที่แตกต่างกันออกไป วิธิดังกล่าวทำให้เราไม่ ยึดมั่นติดอยู่กับความคิดอันใดอันหนึ่ง แม้แต่ ความคิดดั้งเดิมของเราเอง เราจึงสามารถที่จะปฏิ เสธ คัดค้าน แม้แต่ยกเลิกความคิดเดิมของเราได้ (Kolakowski, pp. 358-364)

การวิเคราะห์ระบบทุนนิยม

สำนักแฟรงเฟิร์ตได้ทำการวิเคราะห์ระบบ ทุนนิยมในศตวรรษที่ 20 นี้ เสียใหม่จากการ วิเคราะห์ที่มาร์กซ์เคยกระทำไว้ในศตวรรษที่ 19 จากอิทธิพลของนักเศรษฐศาสตร์มาร์กซิสต์ Hilferding ที่เสนอว่า ทุนนิยมที่มีระบบ จัดตั้ง (organizational capitalism) ได้เข้าแทนที่ระ บบทุนนิยมแบบแข่งขันโดยเสรี (Vincent, p. 88) ลักษณะใหม่ของระบบทุนนิยมดังกล่าว คือการผูก ขาด รวมทั้งที่รัฐมีบทบาทเข้ามาแทรกแซงใน ระบบเศรษฐกิจอย่างสูง (M. Jay, p. 61) ดังนั้น

ระบบทุนนิยมแบบใหม่ นี้ จึงมิใช่เป็นเพียงระบบทุนนิยมธรรมดาเท่านั้น หากแต่เป็นระบบที่ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมถูกกำหนดโดยปัจจัยทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทุกรูปแบบในสังคมกลายเป็นความสัมพันธ์แลกเปลี่ยน และนี่คือคำตอบว่าเหตุใดลักษณะเฉพาะวิวิธวิจักษณ์ของระบบทุนนิยมแบบใหม่ โดยเฉพาะกฎที่ปฏิเสธตัวเองของระบบทุนนิยมที่เคยมีอยู่ในศตวรรษที่ 19 นั้นไม่มาปรากฏให้เห็นอีกแล้วในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่นหลักของการเพิ่มความมั่งคั่งของสังคมในขณะที่เพิ่มความยากไร้ของกรรมกร เป็นต้น

ผลกระทบที่สำคัญของระบบทุนนิยมแบบใหม่ก็คือ การเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของชนชั้นกรรมาชีพ จากเหตุการณ์ในช่วงปี 1930 เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ชนชั้นกรรมาชีพในเยอรมันให้การสนับสนุนเลขาธิการซึ่งผลคือการวิเคราะห์ดั้งเดิมที่ว่าชนชั้นนี้ เป็นส่วนที่ปฏิเสธของระบบทุนนิยมนั้นไม่เป็นความจริงเสียแล้ว ความพ่ายแพ้ของกรรมาชีพในประเทศต่างๆทั้งในเยอรมัน ฝรั่งเศส อิตาลี สเปน รวมทั้งการจับมือระหว่างนาซีกับรัสเซีย ทำให้ทัศนะเดิม ๆ เกี่ยวกับชนชั้นกรรมาชีพเลื่อนหายไปจากทฤษฎีวิพากษ์ (M. Lowy, p. 60) แค่นับตั้งแต่ต้นปีเพื่อการวิจัยสังคมที่แฟรงเฟิร์ต ได้ย้ายมาตั้งที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบียที่สหรัฐ ฯ สัมผัสเสียงของสถาบันเขาก็เปลี่ยนไปในทางมองโลกในแง่ร้ายมากขึ้น ตัวอย่างเช่น กรอสแมน เขียนเรื่อง "กฎการสะสมทุน" โดยไม่ได้กล่าวถึงกฎของการล่มสลายของระบบทุนนิยม (M. Jay, p. 62) นักคิดในกลุ่ม ฯ ได้วิเคราะห์เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์นี้ว่า ชนชั้นกรรมาชีพในยุคปัจจุบันไม่สามารถทำการปฏิวัติได้ เนื่องจากถูกรอบงำ

โดยสิ้นเชิงจากความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน กระบวนการ reification อันสมบูรณ์ทำให้กรรมาชีพไม่สามารถต่อต้านกับอำนาจเบ็ดเสร็จที่เกิดขึ้นตามจุดต่างๆ ของมุมโลก ดังนั้นเราจำเป็นต้องหันมามองว่าปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและสังคมอย่างจริงจัง (Vincent, pp. 81, 91)

นอกจากจะอธิบายความพ่ายแพ้ดังกล่าวจากตัวชนชั้นกรรมาชีพแล้ว ก็ยังต้องอธิบายจากปฏิบัติการขององค์กรทางการเมืองที่เป็นตัวแทนของชนชั้นด้วย เพราะหลักการนิเสธของระบบทุนนิยมนั้นประกอบด้วย 2 ส่วนที่สำคัญ ก็คือสภาพทางภาววิสัยที่มีความขัดแย้งกัน (เช่นวิกฤติการณ์ของระบบทุนนิยม) และการปฏิเสธจากค่านิยมวิสัย เช่น นโยบายของพรรคการเมือง งานทางการเมืองขององค์กรเหล่านี้คือ การเปลี่ยนแปลงความเฉยชา (passivity) ของคนงาน และนำเข้าสู่องค์กรจัดตั้งเพื่อเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์เดิม ๆ เพื่อสอดใส่อุดมการณ์ใหม่ ๆ ลงไป เท่าที่ส่วนมาอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ยังไม่สามารถเอาชนะใจ (hegemony) ชนชั้นคนงานได้ แม้ว่า อุดมการณ์ใหม่จะสร้างวิธีการใหม่ ๆ ในการถกเถียงเดิมไป ด้วยความก้าวร้าวต่อสังคมเก่า ร่ำรวยไปด้วยการประนามอุดมการณ์เดิม แต่ความรุนแรงดังกล่าวได้พิสูจน์ว่า ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไร ได้มากนัก (Vincent, pp. 39-42)

หลังจากที่ได้วิพากษ์และปฏิเสธหลักการเดิมๆ แล้ว นักคิดในกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์นี้ต่างก็ได้พยายามสร้างข้อเสนอนี้ใหม่ แต่ทว่าข้อเสนอนี้ก็ยังไม่มีลักษณะเป็นเอกภาพ เพราะความแตกต่างในการวิเคราะห์ยังมีอยู่ (M. Lowy, p. 51) เริ่มจากฮอร์ไคม์เมอร์ และอาคอร์โนที่ปฏิเสธว่า

มิใช่ความยากลำบากและความแปลกแยกหรืออก
ที่จะไถ่ถอนระบบทุนนิยม (เช่นทัศนะของนัก
เศรษฐกิจเป็นค้ำกำหนดและนักมนุษยนิยมในลัทธิ
มาร์กซ์ได้วิเคราะห์เอาไว้) หากแต่เป็น*ความรู้*
และ*ความเข้าใจที่ชนชั้นกรรมาชีพ มีต่อประวัติ-
ศาสตร์ของพัฒนาการของสังคม* ทั้งนี้ไม่ว่าจะ
มีวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ หรือมีวิกฤติการณ์ทาง
ความแปลกแยกสักเพียงใด หากชนชั้นกรรมาชีพ
ยังไม่มี*ความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว* (ใน
แง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของพัฒนาทาง
สังคม) ที่เราจะมองเห็นได้จากการแสดงปฏิกิริยา
ของชนชั้นนี้ (เช่น ยินดีล้มหน้าอกรับสภาพคัง
กล่าว) ครานั้น สังคมเดิมก็จะยังคงดำรงอยู่ได้
ทั้งสองคนได้วิเคราะห์ว่า กลไกของระบบทุนนิยม
แบบใหม่ที่บั่นทอนความรู้ และ*ความเข้าใจ*ดังกล่าว
ของชนชั้นกรรมาชีพ ก็คือ การสร้างสิ่งอันเป็น
นามธรรม เช่น ระบบตลาด แรงงาน ทุน ฯลฯ
ขึ้นมาครอบงำชีวิตที่เป็นรูปธรรมของแรงงาน และ
ในทางตรงกันข้ามแต่เหมือนกัน ก็คือ องค์กร
ทางการเมืองของชนชั้นนี้ ก็ได้กระทำการเช่น
เดียวกัน ด้วยการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมอย่างเป็น
นามธรรม และ ห่างไกลจากความเข้าใจของชน
ชั้นกรรมาชีพ เมื่อชนชั้นนี้ไม่มีความเข้าใจระบบ
อย่างเป็นรูปธรรม ก็ไม่มีการล่มสลายของระบบ
ทุนนิยม (Vincent, pp. 82-83)

อันที่จริง ทั้งอาคอร์โน และฮอร์ไคม์เมอร์
มิได้คัดค้านการวิพากษ์เศรษฐศาสตร์การเมือง
อย่างที่เป็นอยู่ (เช่น การสะสมทุน, มุสค้ำส่วน
เกิน...) แต่ได้เสนอให้ก้าวเลยจากขั้นตอนนี้
ที่กำลังกระทำอยู่ โดยให้พูดถึง*ปฏิกิริยาของมวลชน*
ที่มีต่อ*พัฒนาการของกฎเศรษฐกิจ*ดังกล่าว ดังเช่น

ที่ฮอร์ไคม์เมอร์ ได้ริเริ่มเอาไว้ในโครงการของ
สถาบันวิจัย ฯ ที่ระบุภาระกิจว่า “จะศึกษาความ
สัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างสภาพทางเศรษฐกิจ
ของแรงงาน และโครงสร้างทางจิตที่ตกอยู่ใต้อิทธิ
พลของอุดมการณ์” (Vincent, p. 88) และใน
บทความสำคัญของสำนัก ฯ ชื่อ “Traditional
and Critical Theory” (1937) ฮอร์ไคม์เมอร์
ได้เสนอผลการค้นคว้าส่วนหนึ่งว่า “กลุ่มนักคิด
ในสำนักทฤษฎีวิพากษ์ไม่ใช่แค่กลุ่มนักคิดเดี่ยวและ
แยกตัวเองออกจากสังคม แต่เป็นกลุ่มนักคิดที่มีผล
ประโยชน์ผูกพันกับกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งในสังคม คือ
นักคิดทฤษฎีเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพ
แต่ที่ว่าเงื่อนไขพิเศษในขณะนั้น ก็คือชนชั้น
กรรมาชีพยังไม่ได้มีจิตสำนึกที่ถูกต้อง เนื่องจาก
ผลประโยชน์ส่วนตัวยังไปยึดกับผลประโยชน์ทาง
ชนชั้นอยู่ ทำให้ไม่สามารถก้าวข้ามขึ้นไปสู่จิต
สำนึกทางชนชั้นได้อย่างแท้จริง สภาวะดังกล่าว
ทำให้กลุ่ม ฯ ไม่สามารถยอมรับกับคณะแบบชนชั้น
กรรมาชีพมาเป็นเกณฑ์วินิจฉัยความถูกต้องของ
ทฤษฎีตามข้อเสนอของลัคส์ได้ แต่กลุ่ม ฯ ก็ยัง
เชื่อว่า ชนชั้นกรรมาชีพเป็นชนชั้นที่มีศักยภาพ
ในการเกิดจิตสำนึกได้มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ อย่างไร
ก็ตาม เงื่อนไขพิเศษเฉพาะช่วงประวัติศาสตร์
หนึ่ง ๆ ก็อาจทำให้ชนชั้นกรรมาชีพเกิดจิตสำนึก
ที่ตรงข้ามกับที่ควรจะเป็นได้เช่นกัน กรณีรูป
ธรรมหลายต่อหลายครั้งได้พิสูจน์ให้เห็นถึงเงื่อนไข
พิเศษนี้มาแล้ว “ฮอร์ไคม์เมอร์ ได้ใช้แบบจำลอง
ของลัคส์ในการจำแนกจิตสำนึกออกเป็น 2 ระดับ
คือ จิตสำนึกทางจิตวิทยา และจิตสำนึกทางชนชั้น
จิตสำนึกอันแรก เป็นบันไดขั้นแรกของจิตสำนึก
อันหลัง และมีความสัมพันธ์ทั้งในเชิงพัฒนาและ

เป็นอุปสรรค หมายความว่า จิตสำนึกทางจิตวิทยาสามารถจะพัฒนายกระดับมาเป็นจิตสำนึกทางชนชั้น หรือในทางตรงกันข้าม จิตสำนึกทางจิตวิทยาอาจจะเป็นอุปสรรคปิดกั้น ไม่ให้เกิดจิตสำนึกทางชนชั้น การเกิดขึ้นของกรณีแรกหรือกรณีหลังขึ้นอยู่กับการทำงานของ*ตัวสื่อกลาง* (M. Lowy, pp. 52-53)

สำหรับมากูเซอได้หวนกลับไปหาแนวคิดเรื่องความเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ อันเป็นคำจำกัดความนำปฏิวัติในปรัชญาของเฮเกิล เขาปฏิเสธพวกปฏิฐานนิยม เช่นเดียวกับที่มาร์กซ์เคยกระทำมาแล้วว่า*ความเป็นมนุษย์* นั้นอยู่ที่สภาพความเป็นจริง ซึ่งจะเข้าใจไม่ได้เพียงเพราะ*การสังเกต* หรือ *ซักถาม* แต่ต้องทำ *การค้นห* จึงจะได้พบ (Kolakowski, p. 347) อย่างไรก็ตาม เขาเองก็ได้คัดค้านแนวคิดของมาร์กซ์ที่ว่า ความเป็นมนุษย์นั้นจะตระหนักได้เพียงเพราะกระบวนการทำงานเท่านั้น ทักษะดังกล่าวทำให้ระบบสังคมนิยมกลายเป็น*รูปแบบหนึ่ง* ของการโฆษณาชวนเชื่อ เพราะต่างก็หลงใหลบูชาการทำงานเหมือนกัน (fetishism of work) (M. Jay, p. 76)

ดังนั้น มากูเซอจึงวิเคราะห์ว่าวิกฤติการณ์ของระบบทุนนิยมมิใช่วิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจหรือการเมือง แต่เป็นวิกฤติการณ์เรื่อง "แก่นแท้ของความเป็นมนุษย์" กำลังถูกทำลายลงไปทุกขณะ ทฤษฎีวิพากษ์จึงไม่มุ่งเน้นที่ชนชั้นกรรมาชีพ แต่หันมาเน้นเรื่องแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์แทน เนื้อหาของทฤษฎีวิพากษ์ก็คือ พัฒนาการของสังคมปัจจุบันได้ก่อให้เกิดเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่จะทำให้ชนทุกชั้นในสังคม (ไม่ใช่เฉพาะ

แค่ชนชั้นกรรมาชีพ) เกิดความรู้สึกร่วมกันต่อปัญหาแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ขึ้นมา และสามารถเข้าร่วมการต่อสู้เพื่อไปสู่สังคมที่มีคุณค่าดีกว่าปัจจุบัน (M. Lowy, pp. 49-50)

การนำจิตวิทยามาประสานกับการวิเคราะห์ของลัทธิมาร์กซ์

เป็นที่เข้าใจได้ว่า อุปสรรคประการแรกของกลุ่มแฟรงเฟิร์ตในการนำเอาจิตวิทยาเข้ามาประสานกับการวิเคราะห์ของลัทธิมาร์กซ์ คือ ทักษะคติในทางลบของนักลัทธิมาร์กซ์ที่มองวิชาจิตวิทยาคือความเหลวระเหวและไม่ไว้วางใจ (Vincent, p. 44) นอกจากนี้จุดหลักที่ทำให้วิชาจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ไปกันไม่ได้กับนักปฏิวัติ ก็คือการมองโลกในแง่ร้ายของฟรอยด์ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ฟรอยด์เห็นว่า ความพยายามที่โครงการจะเปลี่ยนแปลงใด ๆ แท้จริงแล้ว ก็คือรูปแบบดั้งเดิมของการก่อกบฏก่อฟ้อ และจะจบลงด้วยความพ่ายแพ้ดังที่เคยเป็นมาในอดีตเสมอ (M. Jay, p. 110) ฮอร์ไคม์เมอร์ ได้พยายามที่จะอธิบายการมองโลกในแง่ร้ายของฟรอยด์ด้วยความเข้าใจว่า "เราต้องไม่ถือว่าความคิดทุกอย่างของฟรอยด์เป็นตัวแทนของความกึกกระกวมพีที่จะต้องประเดวมและต้องปฏิเสธ แท้จริงแล้ว นักคิดทุกคนต่างก็มีรากฐานทางสังคมในขณะนั้น มาเป็นตัวกำหนดความคิดของเขา ตัวอย่างเช่นการมองโลกในแง่ร้ายของฟรอยด์ที่อธิบายออกมาในเรื่อง "สัญชาตญาณแห่งความตาย" ได้สะท้อนให้เห็นแนวโน้มของการทำลายตัวเองของสังคมสมัยใหม่ซึ่งฟรอยด์เองคงจะให้เห็นปรากฏการณ์นี้ และนำมาสร้าง

ทฤษฎี” (M. Jay, p. 128) สำหรับทิวส์ฮอร์ไคม์เมอร์เองมีความสนใจทางค่านิจวิทยาสังคมในความหมายใหม่ คือ การค้นหากลไกทางจิตของคน ที่เป็นปัจจัยหนึ่งในการเชื่อมโครงสร้างสังคมให้ดำรงอยู่ และทำให้คนมีจิตสำนึกที่ไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน นั่นคือเป็นจิตวิทยาสังคมที่เกี่ยวข้องกับจิตสำนึกทางชนชั้นเพื่อจะช่วยตอบคำถามว่า ทำไมมวลชนจึงยอมรับ ชื่นชอบหรือปรับตัวให้เข้ากับระบบที่ครอบงำชีวิตเขา

อีริก ฟรอมม์ นักจิตวิเคราะห์หนึ่งในสามคนของสถาบัน ฯ เป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการนำจิตวิเคราะห์มาใช้ ฟรอมม์นำเอาแนวคิดเรื่อง “ความแปลกแยก” ของมาร์กซ์มาอธิบายด้วยปัจจัยทางค่านิจวิเคราะห์ (โดยที่ฟรอมม์ได้ยกเอาหัวใจสำคัญ ๆ ของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ออกไป เช่น แนวคิดเรื่อง ปมโศกปัส) ส่วนวิลเฮิมไรช์ได้นำเอาเกณฑ์ (Criteria) ที่เคยใช้วิเคราะห์ระดับบุคคล นำมาขยาย เพื่อวิเคราะห์ระดับกลุ่มและสังคม เช่น งานวิเคราะห์สภาพจิตของมวลชนในหนังสือชื่อ *The Mass Psychology of Fascism* สมมติฐานเบื้องต้นของการวิเคราะห์นี้ก็คือ นอกจากเราจะคำนึงถึงความต้องการของมนุษย์ในเชิงเศรษฐกิจแล้ว ยังต้องตระหนักถึงความต้องการทางค่านิจใจอีกด้วย บทบาทของวิชาจิตวิทยาก็คือ จะช่วยอธิบายบรรดาตัวสื่อกลางระหว่างฐานกับโครงสร้างส่วนบนได้ (M. Jay, pp. 112-115)

การอธิบายระบบฟาสซิสต์

การเห็นความจำเป็นของจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์มีมากขึ้น เมื่อเกิดระบบฟาสซิสต์ขึ้นใน

เยอรมัน ทางสถาบัน ฯ ได้จัดโครงการศึกษา ระบบฟาสซิสต์ในทุก ๆ แง่มุม ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตวิทยาและปรัชญา ทางด้านเศรษฐกิจ Franz Neumann วิเคราะห์โดยไร้ประเพณีแบบลัทธินาร์ซออธิบายว่า นาซีเป็นรูปแบบการส่งออกของทุนนิยมผูกขาด แต่เนื่องจากรูปแบบนี้ไม่สามารถจัดการกับความขัดแย้งภายในระบบได้จึงต้องล่มสลายไป ส่วน Pollock เสนอว่า นาซีเป็นปรากฏการณ์ของของทุนนิยมแห่งรัฐ (state capitalism) เช่นเดียวกับโซเวียต เป็นรูปแบบใหม่ของการกดขี่ครอบงำ โดยใช้รัฐเจ้าควบคุมบังคับเศรษฐกิจจัดการว่างงานด้วยการบีบบังคับ นาซีไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่ต่อเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจแบบเก่า แต่เป็นการเริ่มต้นของยุคสมัยทางเศรษฐกิจแบบใหม่ที่มีทิศทางเศรษฐกิจหมกความเป็นอิสระและต้องขึ้นต่ออำนาจทางการเมือง (Kolakowski, pp. 350-1) ส่วนมากูเชอเสนอว่าระบบฟาสซิสต์แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างรูปแบบทางการเมือง และทางอุดมการณ์ของทุนนิยม 2 ชั้นตอนที่แตกต่างกัน คือชั้นตอนแข่งขัน และชั้นตอนผูกขาด (Therborn, pp. 99-100)

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับค่านิจวิทยา ฮอร์ไคม์เมอร์ได้ชี้ให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของสถาบัน ที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงสลายและการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของระบบครอบครัว ในสังคมสมัยใหม่ได้มีการขยายตัวของสถาบันทางการเมือง ที่เข้าไปทำหน้าที่ อบรมกล่อมเกล่าปัจเจกบุคคลเพิ่มขึ้นมากกว่าในสมัยก่อน ๆ นอกจากนี้ เราสามารถนำคำอธิบายของฟรอยด์ในเรื่อง “identification” มาใช้อธิบาย

ประชาชนเยอรมัน และรัสเซีย ที่ยอมรับอำนาจเบ็ดเสร็จได้ว่า “ปัจเจกชนที่มีความรู้สึกว่าคุณอ่อนแอและไร้พลัง (ในช่วงประวัติศาสตร์หนึ่งๆ) จะทำการ identify ตัวเองเข้ากับผู้มีอำนาจ เพื่อจะได้เกิดความรู้สึกมั่นใจว่าคุณเองมีความเข้มแข็ง” วิธีการดังกล่าวจะถูกนำมาใช้ภายหลังจากที่วิธีการอื่น ๆ ที่จะสร้างความรู้สึกเข้มแข็งในตนเองได้ถูกเงื่อนไขสังคมบีบคั้นเอาไว้หมด เช่นเดียวกับคนไข้โรคจิตโรคประสาทที่ไม่สามารถปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระ ก็จะยอมยื่นต่ออาการเจ็บป่วยทางจิต (Vincent, p. 113) พรอมม์เองก็เห็นด้วยกับแนววิเคราะห์ดังกล่าว และเสริมว่า ในระบบสังคมที่มีโครงสร้างอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ เช่นนั้นบุคลิกภาพของประชาชนในสังคมจะถูกหล่อหลอมให้มีบุคลิกภาพเฉพาะที่ขัดแย้งกันขึ้นมาแบบหนึ่งในตัวคน ๆ เดียว คือ Sado-Masochistic character นั่นคือ พรอมม์ที่จะยอมจำนนต่อผู้ที่อยู่เหนือกว่า ขณะเดียวกันจะก้าวร้าวไร้อำนาจกับผู้ที่ต่ำกว่าเสมอ (Kolakowski, p. 350)

จากทัศนะทางค่านิยมปรัชญา จะช่วยให้คำอธิบายว่า เพราะเหตุใดระบบฟาสซิสต์จึงเกิดขึ้นมาได้ และอะไรเป็นเหตุจูงใจระบบดังกล่าวเอาไว้ - คำตอบจากการค้นคว้าศึกษา ก็คือ มิใช่เพียงแต่ระบบตลาดและความสัมพันธ์ทางการผลิตเท่านั้นที่เป็นตัวจูงระบบฟาสซิสต์ หากแต่ยังเป็นปรัชญาของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และแนวทาง empiricist ที่ช่วยทำการดำรงรักษา “ความเป็นฟาสซิสต์” เอาไว้แม้ว่าระบบฟาสซิสต์ในเยอรมัน และอิตาลีจะล่มสลายไปแล้วก็ตาม (Therborn, p. 103) ฮอว์คิมเพอร์และอาคอร์

โนอธิบายไปถึงแก่นคอของระบบนี้ว่า ระบบฟาสซิสต์เป็นผลลัพท์มาจากการพัฒนาของปรัชญาในยุค enlightenment ในยุคนั้น “เหตุผล” (reason) อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในปัจจุบันนี้ เกิดขึ้นมาจากการกบฏต่อธรรมชาติอันหยาบกระด้างของมนุษย์ (อธิบายในเชิงจิตวิเคราะห์ได้ว่า ทำให้เกิดช่องว่างระหว่าง id กับ ego “ความมีเหตุผล” นี้เองที่ให้อำนาจนักตรรกวิทยาและวิทยาศาสตร์ และในเวลาเดียวกัน ก็แยกมนุษย์ออกจากโลกภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งที่เคยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยการยกฐานะของมนุษย์ขึ้นเป็นผู้ควบคุมโลก เมื่อกาลเวลาผ่านไปช่วงระยะหนึ่ง กระบวนการนี้ก็เกิดการหวนกลับ เพราะธรรมชาติอันหยาบกระด้างที่ถูกเก็บเอาไว้ได้หันมา identify ตัวเองกับหลักเหตุผล กลายเป็นการแสดงออกทางการเมืองในรูปแบบของฟาสซิสต์ (การฆ่าชาวอิวอนับล้านคน กระทำไปอย่างมี “เหตุผลอ้างอิง” ที่คนเยอรมันส่วนใหญ่ยอมรับ) เราจะได้เห็นว่าความบ้าเถื่อนโหดร้าย (ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์) ที่เคยถูกบีบคั้นเอาไว้เป็นเวลานาน ได้เบ็ดตัวขึ้น และได้หันกลับมาแก้แค้นและทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่เรียกว่า “ความศิวิไลซ์” ที่สร้างขึ้นมาจากหลักความมีเหตุผลของมนุษย์ (P. Anderson, p. 82)

ผลกระทบของระบบฟาสซิสต์ ในค่านิยมวัฒนธรรม

ปัญหาวัฒนธรรมเป็นหัวใจสำคัญอีกหัวข้อหนึ่งในการค้นคว้าของกลุ่มแฟรงก์เพิร์ต ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ชัยชนะของนาซีนั้น

มีผลสะท้อนอย่างใหญ่หลวงต่อวัฒนธรรมของเยอรมันภัยร้ายแรงของนาซีอยู่ที่การขาดเสรีภาพส่วนบุคคลและการขาดวัฒนธรรมในความหมายที่แท้จริง เนื่องจากอำนาจรัฐได้เข้ามาควบคุมชีวิตปัจเจกบุคคลอย่างสมบูรณ์ ความสัมพันธ์ทั่วทั้งสังคมมีลักษณะเป็นระบบข้าราชการ (Kolakowski, p. 350)

ในขณะที่ตัวนาซีเป็นปัญหาอันร้ายแรงนั้น การที่มวลชนเยอรมันส่วนใหญ่ยอมรับอำนาจนาซีดังกล่าวจึงเป็นปัญหาที่ร้ายแรงยิ่งกว่าเสียอีก และทางสถาบัน ฯ ได้ตระหนักถึงภัยร้ายแรงประการหลังดังเช่นที่ปรากฏในรายงานการค้นคว้าเรื่อง "The study of authoritarian personality and family" (คีพิมพ์ในปารีส เมื่อปี 1936) ที่ได้ค้นพบบุคลิกภาพของมวลชนที่มีชื่อ "บุคลิกภาพแบบนิยมอำนาจ" (authoritarian personality) และค้นพบบทบาทสำคัญของครอบครัวในการทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการดำรงรักษาสังคมระบอบฟาสซิสต์ (Therborn, p. 102)

อันที่จริงวัฒนธรรมจอมปลอมที่พวกนาซีสร้างขึ้นมานั้น เป็นวัฒนธรรมที่มีรากฐานเดิมอยู่แล้วในวัฒนธรรมสังคมอุตสาหกรรม เช่น อุดมการณ์ที่เสนอให้แยกหน้าที่การงาน และความสุขของปัจเจกบุคคลออกจากกัน และถือว่าสองสิ่งนี้ต้องขัดแย้งกันอยู่เสมอ แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นอุดมการณ์ที่มีอยู่แล้วในวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งต่อมาพวกนาซีได้ใช้การบีบบังคับอย่างเปิดเผยให้คนกดเก็บความสุขของตน เพื่อประกอบหน้าที่การงาน (M. Jay, p. 77) ดังนั้นความหมายดั้งเดิมของวัฒนธรรมที่เคยเป็นหนทางให้มนุษย์รู้จัก

นำธรรมชาตินาซีให้ใช้เป็นประโยชน์ จึงได้ถูกรวบงำจากโครงสร้างสังคมอุตสาหกรรม (แบบเฉพาะของระบอบฟาสซิสต์) ให้กลายเป็นวัฒนธรรมแห่งการเร่งการผลิต และค้าขายโดยไม่แยแสกับความสุขของมนุษย์ วัฒนธรรมประชาชนถูกทำให้มี "มาตรฐานเดียวกันหมด" เพื่อไว้ใช้การทำงาน ปัจเจกบุคคลไม่มีความแตกต่างกัน ทุก ๆ คนเหมือนกันหมด เพื่อสะดวกต่อการบริโภคสินค้าที่ผลิตมาแบบขนานใหญ่ (อาการที่เห็นได้ชัด คือ การสูญหายไปของวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่น และช่างฝีมือ) ผู้คนที่อยู่ในสังคมอย่างไร้ความสุขดังกล่าวต่างก็ปฏิเสธซึ่งกันและกัน พร้อม ๆ กับที่ปฏิเสธธรรมชาติ พวกเขาใช้ชีวิตอยู่เพื่อ 2 ภารกิจเท่านั้น คือ ผลิตและบริโภค (Vincent, pp. 114-7)

ฟรอมม์, มาลลูเชอ, อาดอร์โนและฮาเบอร์มาส

บุคคลทั้งสี่ที่กล่าวนามมาข้างต้นนั้นนับเป็นหัวเรือใหญ่ที่ให้ความสนใจกับปัญหาจิตวิทยาและปัญหาวัฒนธรรม ฟรอมม์ฝึกฝนมาจากด้านจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์และเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งจิตวิเคราะห์สาขาวัฒนธรรม ซึ่งจัดว่าเป็นนักซ้ายของฟรอยด์ จุดที่ฟรอมม์เห็นร่วมกับสำนักแฟรง-

"อย่างไรก็ตาม ได้มีหิววิจารณ์ฟรอมม์ว่าได้คิดความคิดส่วนที่ปฏิเสธของฟรอยด์ออกไปรายละเอียดในเรื่องนี้ ดูได้จากเช่น *ภาณุจนา แก้วเทพ*, "การหลงลืมทางสังคม : ประวัติศาสตร์ของการวิพากษ์ทฤษฎีจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์," *วารสารธรรมศาสตร์* (12 ธันวาคม 2526)

เฟิร์ดก็คือ เชื่อว่าลัทธิมาร์กซ์สามารถใช้วิเคราะห์ปัญหาความแปลกแยกได้อย่างดีที่สุดและในเวลาเดียวกันเขาก็ไม่เชื่อในเรื่องบทบาทนำของชนชั้นกรรมาชีพ เพราะเขาเห็นว่าในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสังคมนั้น เราจะต้องสนใจปัญหาที่มีผลกระทบต่อชนทุกชั้น ฟรอมม์มีความแตกต่างจากอาคอร์โนตรงที่เขาไม่ได้มองโลกในแง่ร้ายแต่มีความเชื่อมั่นอยู่เสมอในศักยภาพของมนุษย์ที่จะปลดปล่อยตนเองและสร้างสรรค์สังคมที่มีพื้นฐานของความรักอันแท้จริงได้ ทศณะจึงกล่าวคล้ายคลึงกับมากูเซอ (Kolakowski, p. 380)

จุดใหญ่ที่ฟรอมม์คัดค้านฟรอยด์คือ ทฤษฎีมาโนยูวิทยาว่าด้วยพลังทางเพศ (libido) และบทบาทของวัฒนธรรมที่ต้องเก็บกักความต้องการตามธรรมชาติของมนุษย์ไว้ ฟรอมม์เสนอว่าการตีความวัฒนธรรมว่าเป็นตัวเก็บกักความต้องการของมนุษย์ดังที่ฟรอยด์เชื่อนั้น มิใช่ลักษณะทั่วไปของวัฒนธรรมและมนุษยชาติแต่เป็นลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นในบางสังคมบางช่วงประวัติศาสตร์เท่านั้น นอกจากนี้เขายังเห็นว่าปรากฏการณ์ที่ผู้คนลุกขึ้นมาต่อต้านระบบอย่างไม่เคยขาดหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติโดยนั้นแสดงให้เห็นว่าในท้ายสุด คนเราก็จะไม่สามารถทนอยู่กับระบบที่กดขี่ได้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีทางเพศ ฟรอมม์ได้ขยายทัศนะของฟรอยด์ว่ามนุษย์มีสัญชาตญาณเพียงตัวเดียว ที่ใช้อธิบายทุก ๆ พฤติกรรมของมนุษย์คือข้อเสนองานของฟรอยด์ เพราะยังมีตัวแปรอื่น ๆ ทางสังคมเช่นครอบครัว คำนิยมที่มีส่วนอธิบายพฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์เช่นกัน (Kolakowski, pp. 381-3)

ในเชิงจิตวิทยา ฟรอมม์อธิบายปัญหาความกังวลของมนุษยชาติว่า มนุษย์ได้ปลดปล่อยตนเองออกจากธรรมชาติ เพราะความต้องการเสรีภาพและการแสดงออกของความกึกก้องเริ่มสร้างสรรค์แต่ในทางตรงกันข้าม มนุษย์มีความต้องการอีกด้านหนึ่งที่ขัดแย้งกัน คือความต้องการความมั่นคง (security) อันตรายที่สุดของมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์หาทางแก้ไขความขัดแย้งด้วยการหันเข้าหาระบบอำนาจแบบเบ็ดเสร็จเป็นที่พึ่ง ในค่านิยมลัทธิมาร์กซ์นั้น ฟรอมม์ได้หันกลับไปมองมาร์กซ์ใหม่ด้วยสายตาของนักมนุษยนิยมว่า มาร์กซ์มีความต้องการให้สังคมมนุษย์ก้าวหน้าไปสู่สภาพที่เบ็ดเตล็ดโอกาสให้บุคคลได้ทำงานที่ริเริ่มสร้างสรรค์และในระบอบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก็เป็นไปด้วยดี มีเสรีภาพ มิใช่ความก้าวร้าวหรือการยอมปรับตัวตามสังคมและผู้อื่นอย่างยอมจำนน อย่างไรก็ตาม ฟรอมม์ก็ได้นำเอาส่วนที่มาร์กซ์เสนอว่าเราจะไปสู่สังคมนั้นได้อย่างไรมาร่วมวิเคราะห์ด้วย ทำให้ข้อเสนอของฟรอมม์มีลักษณะเป็น อูทอปิก (Utopia) ที่ให้แรงบันดาลใจ แต่มิได้ให้แนวทางในการปฏิบัติ (Kolakowski, pp. 384-6)

ส่วนมากูเซอนั้นมีภูมิหลังแตกต่างจากคนอื่น ๆ ในกลุ่ม ๆ เพราะได้เข้าร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคมตลอดมาและไม่เคยหันหลังทอดทิ้งภาคปฏิบัติการเลย มากูเซอเริ่มต้นจากการเป็นนักลัทธิมาร์กซ์ จนกระทั่งเมื่อต้องอพยพไปอยู่อเมริกา และเขาก็คิดว่าคำตอบจากลัทธิมาร์กซ์ ไม่เพียงพอในการทำความเข้าใจกับปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นเขาจึงหันมาทำงานฟรอยด์มากูเซอพยายามค้นหาบทบาทของจิตวิเคราะห์ที่

จะช่วยให้การเปลี่ยนแปลงสังคม ในงานชื่อ *Eros and Civilization* เป็นความพยายามที่จะเบียดเบียนมองโลกในแง่ดีของฟรอยด์หรืออาจจะกล่าวได้ว่า เป็นการอ่านงานของฟรอยด์ใหม่จากสายตาของลัทธิมาร์กซ์ (M. Jay, pp. 131-4)

ส่วนอาคอร์ดโนผู้ศึกษามาทางบ้านคนตรีศึกษาและปรัชญาที่ได้อภินิหารแก่มุมค่านิยมธรรมตามที่เขาถนัด อาคอร์ดโนทำการสำรวจปัญหา "reification" โดยเฉพาะในส่วนที่เกิดขึ้นค่านิยมศิลปะ เขาชี้ให้เห็นว่า การที่ผลงานศิลปะส่วนใหญ่ถูกทำให้เป็นสินค้าภายใต้ระบบทุนนิยมผูกขาดเป็นอาการที่แสดงไปถึง reification ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ อันตรรกะร้ายแรงอีกประการหนึ่ง คือลักษณะวัฒนธรรมมวลชน (mass culture) ในปัจจุบัน ได้สูญเสียลักษณะนิเสธ (ปฏิเสธและต่อต้านระบบในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ล้อเลียน เสียดสี) ดังเช่นที่เคยปรากฏในวัฒนธรรมพื้นบ้านแบบเก่า ศิลปะแบบใหม่เหลืออยู่แต่เพียงลักษณะให้ความสนุกสนานแบบที่ทำให้ผู้เสพศิลปะ เจาะซา และไร้การใช้ความคิด ศิลปะปัจจุบันแทบจะไม่มีบทบาททางการวิพากษ์ระบบ การต่อต้านสังคมหรือลักษณะทางการเมืองเจือปนอยู่เลย (Kolakowski, p. 348)

ฮาเบอร์มาส นักคิดสำนักแฟรงเฟิร์ตรุ่นปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากรุ่นแรก ๆ ที่เกาะติดอยู่กับลัทธิมาร์กซ์เป็นอย่างมาก ฮาเบอร์มาสถอยห่างจากลัทธิมาร์กซ์และมุ่งเข้าหาศาสตร์สาขาอื่นมากขึ้น ในหนังสือชื่อ "Knowledge and Interest" เขาได้พยายามประยุกต์แนวคิดจากจิตวิเคราะห์ที่ทำการรักษาค้นใช้ ด้วยการทำให้คนไม่เกิด self-reflection ว่าน่าจะเป็นกระบวนการ

เกี่ยวกับการปลูกจิตสำนึกทางการเมืองของคน หลักการพื้นฐานก็คือ ต้องให้ความรู้ที่ทำให้คนเข้าใจ และเกิดความรู้สึกตัวที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของเขา ในระดับสังคมโดยกว้าง การใช้ภาษาที่บิดเบือน (distorted language) เป็นกลไกตัวหนึ่งในกระบวนการกดขี่ ดังนั้น ท่ามกลางข้อเรียกร้องหลาย ๆ ข้อของกลุ่มแฟรงเฟิร์ต ข้อเรียกร้องของฮาเบอร์มาสก็คือ เขาต่อสู้เพื่อให้ได้ระบบการสื่อสารที่มีเสรีภาพอย่างเต็มที่ เพื่อเป็นเงื่อนไขเอื้ออำนวยต่อการเกิดจิตสำนึกที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของผู้ที่ถูกกดขี่ (Therborn, pp. 121-4)

การวิพากษ์วิทยาศาสตร์ - ศิรัยตัวใหม่ของระบบทุนนิยม

การวิพากษ์วิทยาศาสตร์ของกลุ่มแฟรงเฟิร์ตเริ่มด้วยการ สืบค้น ไปถึงต้นตอของมันอันได้แก่ปรัชญาของพวก enlightenment แนวคิดนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 และยังคงถูกใช้มาจนปัจจุบันในความหมายที่กว้างกว่า คือการปลดปล่อยมนุษยชาติออกจากความกลัว และสร้างอธิปไตยให้แก่ตนเอง ในครั้งกระนั้น ขบวนการของพวกนิยมวิทยาศาสตร์ได้พยายามที่จะต้องรู้เพื่อเอาชนะธรรมชาติและพยายามหาหลักเหตุผลไปแทนที่ myths ต่างๆในศาสนา แต่ในท้ายที่สุดด้วยศรัทธาภายในตัวมันเองก็กลับทำให้ผลลัพธ์ออกมาอย่างตรงกันข้ามเช่นสภาพยุคปัจจุบันเพราะมนุษย์ยังคงต้องมกมายอยู่กับอุดมการณ์แบบ positivism, pragmatism, utilitarian ซึ่งลดคุณค่าของโลกให้เหลือแค่เพียงมิติของปริมาณทำลายความหมาย

และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับศิลปะ ลดคำมนุษย์-
ชาติให้เหลือเพียงสินค้า (Kolakowski, pp.
372-3)

ในส่วนที่เกี่ยวกับวิธีการศึกษานั้นพวก
empericist ในยุค enlightenment ได้เคย
ประชันรู้ก็กกัน "วิธีการสังเกต" ขึ้นเป็นวิธีการใหม่
ในการค้นหาหาความจริงเพื่อฟาดฟันกับลักษณะ
mystification, superstition และข้ออ้างทาง
ธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มศักดิ์นา ในยุคนี้การ
นำเสนอวิธีการของพวกเขา มีลักษณะ "โจมตีระ-
บบที่เป็นอยู่" แต่ทว่าในยุคปัจจุบัน หลักทฤษฎะ
ของพวกเขาไม่ได้หลงเหลือลักษณะที่โจมตีระบบ
อยู่เลย เพราะวิธีการของเขาก็ได้พัฒนาขึ้นมา
พร้อม ๆ กับที่อำนาจในสังคมของชนชั้นเขาเพิ่ม
มากขึ้นและครอบงำไปทั่วทั้งสังคม ฉะนั้นพวกเขา
จึงถือว่า มีแต่วิธีการของพวกเขาเพียงวิธีเดียวเท่า
นี้ที่ถูกต้อง วิธีการศึกษาในปัจจุบันของพวกเขา
จึงมีแค่การสังเกต แต่ไม่มีการทำ reflection
ผลที่สังเกตมาได้ฮอร์ไคมเมอร์ได้ตั้งชื่อวิธีการกั-
งกล่าวไว้ว่า "การหลงใหลได้ปลื้มอยู่กับข้อเท็จจริง
ที่ปรากฏ" (M. Jay, p. 82) คุณูปการของวิธี
การศึกษาดังกล่าว จึงเป็นการปลดปล่อยมนุษย์-
ชาติจากอคติแบบเก่า ๆ ให้มาตกอยู่ภายใต้การ
ครอบงำของอคติแบบใหม่ ๆ ปลดปล่อยจากระบบ
อำนาจแบบเดิมเพื่อมาขึ้นต่อระบบอำนาจสมัยใหม่
นั่นเอง (Kolakowski, p. 388) แม้พัฒนาการ
ขั้นล่าสุดของพวกเขาถือกลุ่ม neo-positivist ก็
ยังคงหลงใหลได้ปลื้มอยู่กับ "สิ่งที่กำหนดมาให้
แล้ว" และหมกมุ่นอยู่กับการสังเกตโดยปราศจาก
การ reflection ทั้งในค่านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ
และวิทยาศาสตร์สังคม (Vincent, p. 69)

ซาเบอร์มาสเป็นผู้ที่บุกเบิกค้นคว้าศึกษาถึง
ความสัมพันธ์ระหว่าง การใช้หลักเหตุผลแบบทุน
นิยมในภาคทฤษฎีกับความเป็นจริง ในภาคปฏิบัติ
ซึ่งนักสังคมวิทยาเยอรมันตั้งแต่ Tonnies (F.
Tonnies, 1855-1936) ได้กระทำต่อเนื่องเรื่อย
มาและพัฒนาอย่างเต็มที่โดย Weber (Therborn,
p. 90) เขาได้เสนอว่าอุดมการณ์เรื่องการควบคุม
(domination) ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ถึง
เช่นแนวคิดของ Maquis de Sade นั้นได้ถูก
ขยายจากความพยายามที่จะทำให้มนุษย์เพียงแต่เอา
ชนะธรรมชาติ ล่วงเลยมาถึงการใช้อำนาจควบคุม
มนุษย์ด้วยกัน ขณะเดียวกันความต้องการที่จะ
ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างในโลก ได้กลายมาเป็นส่วน
หนึ่งในระบบคិតของชนบางกลุ่ม (Kolakowski,
pp. 374-5) ดังนั้นหากเราประเมินผลลัพธ์ของ
การใช้วิทยาศาสตร์เท่าที่ผ่านมา ในช่วงสอง
ศตวรรษที่แล้วเราจะพบว่า

1. เท่าที่ผ่านมาวิทยาศาสตร์ไม่ได้มีส่วน
ช่วยในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต
ในขั้นมูลฐานเลย ทั้ง ๆ ที่วิทยาศาสตร์เป็นส่วน
หนึ่งของความก้าวหน้าของพลังการผลิตแก่นันก็ยัง
คงถูกนำมาปรับใช้เนื้อหาความสัมพันธ์ทางการผลิต
ที่ซุครีคเช่นเดิม แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงรูป
โฉมไปบ้างก็ตาม มากูเซอได้แสดงให้เห็นในหนังสือ
ชื่อ One-Dimensional Man ของเขาว่า
สังคมที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นสังคมที่
บีบคั้นกดขี่มนุษย์มากที่สุดสังคมหนึ่งเพราะพัฒนา
การของวิทยาศาสตร์ล้วน แต่เค็มสวนทางกับความ
ต้องการของมนุษย์ทั้งสิ้น (Therborn, pp. 95-
115)

2. และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น ทุกวันนี้ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้กลายมาเป็น "อุดมการณ์" ที่สำคัญในการสร้างภาพลวงตาของสังคมใหม่ในอนาคต ซึ่งจะก่อสร้างขึ้นมาด้วยแบบจำลองทางเทคนิคและอุดมการณ์ของนักเทคโนโลยีแครท อุดมการณ์ใหม่ทำให้ประชาชนมีความมั่นใจทางการเมืองเพราะมีข้อเสนอบรรเทาปัญหาสังคมทั้งหลายนั้นล้วนเกิดมาจาก "ข้อบกพร่องทางเทคนิค และการขาดการจัดองค์การที่มีประสิทธิภาพ" เพราะฉะนั้นจึงสามารถที่จะใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพมาแก้ปัญหาค่าสังคมได้ กลไกที่ทำให้อุดมการณ์ดังกล่าวนี้มีความคงทนถาวรก็เพราะมัน ไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่เพียงแค่ว่าในระบอบความกึ่ง สังคมนิยมของอุดมการณ์ของนักคิดเท่านั้น แต่ได้มีการลงมือปฏิบัติจริงรวมไปในทุกๆ กระบวนการของก้าวหน้าทางเทคนิค ฉะนั้น "ลักษณะจอมปลอม" ของมันได้ยากขึ้น (Kolakowski, p. 391) นอกจากนี้ทฤษฎีพวก positivist ก็พยายามโหมประโคมหลักการเพื่อสร้างภาพลวงตาว่า "เหตุผลของคน ๆ หนึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นอิสระจากผลประโยชน์ของคนอื่น ๆ" เพื่อช่วยย้าอุดมการณ์ในเรื่องความเป็นกลางของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้หนาแน่นขึ้น

3. ท่าทีผ่านมากกระบวนการทำลายความรู้ สึกความเป็นอัตวิสัย (subject) คุณภาพและธรรมชาติเกิดจากปฏิบัติการผสมผสานระหว่างคณิตศาสตร์ ธรรมชาติวิทยาและมูลค่าแตกเปลี่ยน เรามองเห็นการทำลายนี้ได้ชัดเจนในแวดวงของวัฒนธรรมและในสิ่งแวดล้อมคามธรรมชาติเช่นความงามของคนไม่ทันหนึ่งที่มีอายุนับเป็นพัน ๆ ปี จะ

ไม่มีความหมายเลยหากสถานที่ตรงนั้นเหมาะสำหรับการสร้างศูนย์การค้าที่ให้ผลกำไรงดงาม (Kolakowski, p. 375) ความหมายในเทคโนโลยีและแนวโน้มของเทคโนโลยีในชีวิตสังคมทำให้โลกเราถูกข่มขู่ด้วยความก้าวหน้าทางเทคนิคและละเลย "โลกแห่งคุณค่า" โดยปราศจากครหันทักถึงขีดจำกัดของเทคโนโลยีว่า "ถึงแม้มันจะให้คำตอบทุกอย่างในคำความเข้าใจ แก่มันก็ไม่สามารถตอบคำถามเรื่องการค้ากับคุณค่าได้" (Kolakowski, pp. 346-7)

ควบคู่ไปกับการวิพากษ์วิทยาศาสตร์ ทฤษฎีวิพากษ์ได้เสนอให้มีการประเมินที่คนที่มีคือ วิทยาศาสตร์เสียใหม่ ซอร์โคมเมอร์เสนอว่า แม้แต่วิทยาศาสตร์เองก็ไม่อาจมองตัวเองแยกออกไปจากสังคมได้ เราจะคงมองว่าวิทยาศาสตร์เป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต (Vincent, p. 70) กระบวนการสร้างสรรค์ความรู้ไม่ใช่เป็นเพียงแต่เรื่องของความรู้และความเชี่ยวชาญทางเทคนิคเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของการต่อสู้ด้วย การพิจารณาความรู้จึงขึ้นอยู่กับคำถามพื้นฐานว่าผลงานของทฤษฎีนั้นช่วยส่งเสริมหรือช่วยทำลายความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เป็นอยู่หรือไม่และอย่างไร (Vincent, p.77) ตัวอย่างเช่นความพยายามที่จะทำให้วิชาเศรษฐศาสตร์กลายเป็นศาสตร์ที่ดำเนินไปตามธรรมชาติ เพื่อจะได้รับการยอมรับจากประชาชน เนื่องจากประชาชนได้รับการปลูกฝังให้มีอุดมการณ์ที่ยอมรับกฎของธรรมชาติอยู่แล้ว เศรษฐศาสตร์ดังกล่าวอาจจะมีลักษณะความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น แต่ก็ยังมีคุณค่าในแง่ลบเพราะ

ได้ไปช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันซื่อสัตย์ที่ดำรงอยู่ (Vincent, p. 80)

ในท้ายสุด สำนักแฟรงเฟิร์ตได้เสนอทางออกใหม่สำหรับวิทยาศาสตร์โดยส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาตินั้นเซอร์โคิมเมอร์ให้ความสนใจกับงานของ Max Scheler ที่เสนอว่า "ปรัชญาของทางตะวันตกนั้นมุ่งมันให้คนเอาชนะธรรมชาติด้วยการสร้างสรรค์วิทยาศาสตร์ธรรมชาติขึ้นมาเพื่อเอามาใช้" (จนกระทั่งกฎหมู่ที่ได้นำมาใช้ให้เอาชนะกันด้วยกัน ในแง่นี้ลัทธิมาร์กซ์ที่ถือความเป็นวิทยาศาสตร์เป็นหลักเช่นกันจะต้องแสดงคนให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าแตกต่างจากกฎหมู่อย่างไร) ในอนาคต สังคมที่ปลดปล่อยแล้วจะต้องมีทัศนะใหม่ต่อธรรมชาติ คือต้องอยู่ร่วมอย่างสันติ (harmony) ไม่ใช่ครอบงำหรือควบคุมธรรมชาติ (P. Anderson, p. 82) และสำหรับการนำเอาวิทยาศาสตร์มาใช้ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนด้วยกันนั้น จะต้องมีความหมายที่แน่ชัดว่าวิทยาศาสตร์ต้องมีส่วนช่วยในกระบวนการต่อสู้ให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการควบคุมปรากฏการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในสังคม (Kolakowski, p. 391) ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นการเดินสวนทางกับบทบาทที่วิทยาศาสตร์กำลังกระทำอยู่ในยุคปัจจุบันอย่างสิ้นเชิง

วิพากษ์แห่งวิพากษ์

ผลงานของกลุ่มนักทฤษฎีวิพากษ์นับว่ามีส่วนในการจุดไฟทางความคิดให้แก่นักคิดคนอื่น ๆ และรวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวสังคมอื่น ๆ อีกด้วย อิทธิพลของสำนักนี้ขยายตัวมากขึ้นเมื่ออพยพ

ไปอยู่อเมริกา เราอาจถือได้ว่าสำนักแฟรงเฟิร์ตเป็นวิวัฒนาการของลัทธิมาร์กซ์ที่ต้องการปลดปล่อยความคิดมาร์กซ์ออกจากลักษณะด็อกซ์มาทริกซ์ (dogmatic) และต้องการแสวงหาอิสระให้แก่ทฤษฎีเพื่อมิให้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของพรรคการเมือง (Kolakowski, p. 395) ซึ่งเมื่อทฤษฎีเป็นอิสระแล้วก็สามารถที่จะสร้างสวาค์เกณฑ์ (criteria) ใหม่ ๆ ในการวิเคราะห์ที่นำมาจากศาสตร์อื่น ๆ นอกเหนือไปจากเกณฑ์เดิมๆ ในลัทธิมาร์กซ์ การกระทำดังกล่าวเป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาลัทธิมาร์กซ์ ให้สอดคล้องกับกาลเวลาที่เปลี่ยนไป

อย่างไรก็ตาม ความต้องการที่จะรักษาความเป็นอิสระของทฤษฎีด้วยการไม่อ้างอิงตัวเองหรือไม่สัมพันธ์ในภาคปฏิบัติการร่วมกับชนกรรมมาชีพนั้น ก็ทำให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งขึ้นมาในอีกด้านหนึ่ง เพราะกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ไม่สามารถจะเข้าร่วมในการอภิปรายปัญหาอุปสรรคบางอย่างได้ เช่น จะต่อต้านฟาสซิสต์ได้อย่างไร จะรวบรวมกรรมมาชีพที่อยู่ตามสหภาพแรงงานต่าง ๆ กันได้อย่างไร ฯลฯ (M. Lowy, p. 61) และจากเหตุผลอันนี้เอง ที่ทำให้เกิดผลต่อเนื่องตามมาว่าถึงแม้จะยึดมั่นทางการเมืองของกลุ่ม ๆ จะเป็นจุดยืนที่ปฏิวัติสักเพียงใด ถึงแม้จะมีสำนักทางจริยธรรมที่ radical ไม่ยอมอมมอมขอม และวิพากษ์สังคมระบอบฟาสซิสต์เพียงใด กลุ่ม ๆ ก็ไม่สามารถที่จะตอบคำถามได้ว่า "แล้วเราจะได้มาซึ่งสังคมใหม่ที่เรากำลังต้องการได้อย่างไร" กล่าวในแง่หนึ่งเมื่อเทียบกับมาร์กซ์แล้ว มาร์กซ์มีแนวทางที่เป็นรูปธรรมกว่า คือ การจะได้อะไรซึ่งสิ่งที่ปรารถนาเหล่านี้

นั้น แยกไม่ออกจากการต่อสู้ทางชนชั้นรูปธรรม (กรรมวิธี) ในขณะที่สำนักแฟรงเฟิร์ตตกอยู่ในช่วงประวัติศาสตร์ที่มีเงื่อนไขพิเศษอันไม่เอื้ออำนวยต่อการคิดแนวทางเช่นนั้นได้ (M. Lowy, p. 59)

ทั้งที่ปราศจากโลกอุดมคติ (utopia) จะนำเสนอ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีแนวทางจะชี้แนะ แต่เราก็ขอยกย่องความพยายามของมนุษยกลุ่มหนึ่งที่อยู่ท่ามกลางความพ่ายแพ้รอบค้ำ และสถานการณ์ที่

“เลวที่สุด” การต่อสู้ของพวกเขาดำเนินไปอย่างปราศจากแสงสว่างแห่งชัยชนะ ภารกิจทางประวัติศาสตร์ของพวกเขาก็คือ การสืบทอดประเพณีของนักคิดเยอรมันที่ถือคติว่าการวิพากษ์ระบบคือ ลมหายใจของปัญญาชน ความสามารถที่ยังดำรงการต่อสู้อยู่ได้ท่ามกลางความมืดมนอนธกาล และไร้ซึ่งความหวัง เป็นสิ่งยืนยันถึงคุณสมบัติที่เยี่ยมประการหนึ่งที่มีมนุษยชาติเราเป็นเจ้าของ.

ป๋าวีต ฤกษ์ใบไม้ร่วง
10 พฤศจิกายน 2526

บรรณานุกรม

ภาษาอังกฤษ

1. Perry ANDERSON, *Considerations on Western Marxism*. NLB, 1976.
2. Leszek KOLAKOWSKI, *Main Current of Marxism (Volume 3)*, Oxford University Press, 1978.
3. Göran THERBORN, "The Frankfurt School" in *New Left Review* (ed.), *Western Marxism: A Critical Reader*, Verso Edition, 1978. pp. 83-139.

ภาษาฝรั่งเศส

1. Martin JAY, *L' imagination dialectique: Histoire de l' école de Francfort (1923-50)*, Payot, Paris, 1977.
2. Michael LOWY, "Le Marxisme rationaliste de l' école de Francfort", *L' homme et la société*, No. 65-66, (juillet-déc.) 1982, pp. 45-65.
3. Jean-Marie VINCENT, *La théorie critique de l' école de Francfort*, Ed. Galilée, 1976.